

stava je nekaj vrednega), namreč: *podati predmet, kakršnega vidimo, neposredno ne pa kakršnega skonstruiramo po večkratnem videnju, tipanju itd. Na podlagi tega principa jasnost in nejasnost skoraj izgubita svojo pozitivnost in negativnost.*

48. Nadaljnje pravilo, ki ga je treba priznati, je: *čim večja je predstava, tem več vredna je, tem lepši je nje predmet.* — Ta princip je treba takoj osvetliti in mu dati psihološke osnove, da se ne zdi nepravilen. Svoje osnove ima namreč tudi ta drugod: velikost predstave se ne veča samo z velikostjo nje predmeta, ampak tudi z množino predmetov, ki jih predstava obsega. Zopet je množina predmetov *le pogojno več vredna: če je namreč dojeta enotno z eno predstavo. Enotnost v mnogoterosti*, ta znani stari princip, je torej popolnoma pravilen, če ga postavimo na pravo mesto. Je namreč poseben primer principa o velikosti predstave.

Princip o velikosti predstave ima torej tudi svoje osnove v principu vrednosti predstave in je v zvezi s principom o jasnosti predstave: *če je predstavljane sploh vredno samo za sebe, tedaj je predstavljanje v večji meri več vredno.*

49. Kot prejšnji princip, tako je tudi ta *le relativen*, t. j. da more biti prevrednoten od drugega. Vendar pa je treba opomniti, da relativnost v estetiki ni taka, kot je relativnost pri etiki in sociologiji. Ti principi sami veljajo v vsakem primeru, ali bolje: *njih nasprotje nikdar ne more imeti samo v sebi vrednosti, ampak je vedno nevredno samo zase. Le če pridejo v zvezo z določenimi vrednotami, njih vrednost ni več v dilemi vrednosti - nevrednosti, ampak sploh izgine.* Zgled: moderni surealizem nam je odkril popolnoma nov svet nedoločenih in nedoločljivih predstav in njih dinamiko; prav v tem je njega vrednost in torej lepota surrealističnih umetnin. Toda ta lepota ni po svojem bistvu v nejasnosti, nedoločenosti kot taki, sami zase, ampak v tem, *da je podan umsko nedoločen in nedostopen svet in njega predstave ter občutja, ki jih v življenju resnično tudi doživljamo.* Če bi nam pa bila ta občutja dostopna popolnoma določeno in jasno, bi nam bile njih predstave še bolj vredne. *To je stvar, ki je neposredno razvidna.*

(Dalje sledi)

Refleksije

SODOBNA RAZMIŠLJANJA

Andrej Beličan

I.

Osnovno izhodišče in neomajni temelj vsem sodobnim razmišljanjem pri nas mora vsekakor biti volja do naše nevtralnosti v tej drugi svetovni vojni, ki se ni vnela preko nas in ki naj bi šla tudi poslej mimo nas. Dosledni zagovorniki nevtralnosti in miru med nami so že od vsega začetka vrednotili to vojno tako, da nam je v svojem bistvu tuja in da naj bi nam taka tudi ostala, toda bogovi jim niso bili naklonjeni: bili so žrtve nezaupanja, sumničenja, napadanja, da, pljuvanja ... Pa temu hrušču, ki je izhajal iz najrazličnejših virov, ni bilo usojeno dolgo trajanje in danes je že mogoče mirno razpravljati o globlji osnovi doslednega nevtralnostnega mirovnega stališča. O taki

osnovi pa nam je tudi prav zelo potrebno razpravljati. A ne morda zaradi bednih argumentov kratkovidnih „zapoznelih tičev“, ki se še danes kitijo s perjem lažnivega wilsonizma in ki razmišljajo zgolj o tem, kako bi še mi pristavili svoj piskrček na ognjišče te vojne.¹ Nevtralnostna politika, ki je uradna politika naše države, ima trdno oporišče v zdravem samoraslem občutju ljudstva, mnogo manj trdno pa je zasidrana v omahujočem in poljubnim vplivom izročenem tako imenovanem javnem mnenju. Če hočemo zmanjšati nevarnost tega omahovanja, moramo nevtralnostno stališče fundirati na vsestranski razčlembi zgodovinske prelomnice, ki jo pomeni to dogajanje pred našimi očmi, to nadaljevanje prve svetovne vojne v novih pogojih.

Nevtralci nismo samo dolžni, objektivno razpravljati o vzrokih vojne, ampak imamo tudi privilegij, da lahko objektivno o njih razpravljamo. Mislimo seveda na resnične, globoke vzroke, ki se s površnimi, formalnimi kriteriji (napada in obrambe itd.) le zakrivajo. Kajti tisti vozle nasprotij, ki se sedaj v vojni odvija, se ni za čel spletati morda šele v zadnjem letu — od monakovskega „miru“ dalje — ali v zadnjem desetletju — od velike gospodarske krize kapitalističnega sistema sem — ali od versajskega miru... V iskanju vzrokov in nasledkov je treba iti od stopnje do stopnje povezanega dogajanja nazaj, da se nam razgrne vse obzorje; potem se laže najdemo v zapleteni, na prvi pogled kaotični povezanosti pojavov. Idejam in pojmom, ki imajo še danes bodisi negativen ali pozitiven pomen v družbenem življenju, moramo slediti do prvotnih izvirov. Tedaj ko odkrivamo mejnike, ob katerih so se dogodili prelomi, ki so jemali dotedanji pomen starim družbenim idejam in pojmom ter jim dajali nove, drugačne pomene, zadevamo ob bistveno v družbenem dogajanju, ob tisto, kar je v njem gonilno, kar ravno oznamenjuje družbeni proces določenega razdobja v nasprotju s prejšnjim in poznejšim razdobjem.

Spoznati bistveno v razvoju pa je osnovna naloga, kajti brez tega spoznanja se v razvoju ni mogoče znajti. Uporabljati stare družbene pojme na današnje dogajanje, oklepiti se vrednot, ki so že zašle, se pravi tavati v temi, nevede gledati v preteklost namesto v prihodnost, dejansko živeti v minulem, torej neresničnem svetu. S starimi merili, ki so ustrezala nekdanjemu svetu, ne moremo izmeriti smeri današnjega dogajanja, ki zahteva novih, svojih meril.

Konkretnemu, izpreminjajočemu se družbenemu stanju ne moremo slediti, če jemljemo družbene pojme abstraktno kot absolutne, nespremenljive, če ne vidimo, da vsi izvirajo iz konkretnih potreb družbenega razvoja. Prav tako pa se moramo ogniti še neki drugi nevarnosti, omejevanju pogleda zgolj na en izsek, kos družbenega življenja. To življenje je celota, sestavljena sicer iz številnih sestavin, ki pa so med seboj povezane in vzajemno odvisne tako, da sprememba v eni vpliva na druge, povzroča v njih nove spremembe, ki zopet vplivajo na prvo. Če iz te celote, iz tega mnogostranskega in zapletenega, a vendar enovitega procesa, ki mu pravimo družbeni razvoj, iztrgamo to ali ono sestavino in jo proučujemo osamljeno, tako da izgubimo izpred oči celoto, se obso-

¹ Glej n. pr. recenzijo zadnjega zvezka „Sodobnosti“ v „Sloveniji“ od dne 17. maja t. l. ali pa uvodnik v I. zvezku letošnje „Vzajemne svobode“, ki je na moč zabavno čtivo, kakor lahko razvidimo iz naslednjega odstavka: „... Ni zmaga enega ali drugega imperializma edini cilj vojskujočih se držav. Gre za več! Gre za novo družbeno obliko v svetu!... Ali za ohranitev starega demokratičnega sistema, ali za družbo z eno državo vodečo voljo... Ali za prostovoljno sodelovanje vseh državljanov pri ustvarjanju narodnega blagostanja v državi na temelju zavesti odgovornosti, zupanja in samoomejitve, ali za vladavino, kjer pojde to delo na ukaz in pod strogim nadzorstvom...“ — Tako nam neznani „ideolog“ ostankov slovenske socialne demokracije dokazuje, da se je do konca otresel vseh, tudi najmanjših ostankov kakega socializma in da se lahko vnema samo še za golo liberalno demokracijo. V teh razmišljanjih bomo skušali osvetliti zgodovinsko vlogo te „demokracije“ in pokazati njen vseskoz utopični in nerealni značaj v današnjih zgodovinskih pogojih.

dimo na enostranost in si zapremo pot do resnice, ki je lahko le celotna in jo je moči odkriti le v spoznanju celote.

Samo s pomočjo teh osnovnih metodoloških vodil se lahko rešimo preživelih idejnih ostankov, ki danes begajo človeka, ga odtujujejo resničnosti in razorožujejo pred prihodnostjo.

II.

Prvo razmišljanje posvetimo obsegu družbenega dogajanja, vprašanju *z a h o d a* in *v z h o d a*, *Evrope* in *sveta*. S tem vprašanjem se srečujemo v teh dneh ob vseh jeremijadah o „zahodni civilizaciji“ pa tudi ob vseh bojnih klicih zanjo. Iz številnih izjav posnemamo, da je ta civilizacija svojim objokovalcem in protagonistom neka vrednota, ki je lastna le zahodnoevropskim in kvečjemu še tudi srednjeevropskim narodom (z drugimi, bolj nazornimi besedami: anglosaškim, romanskim, ostalim germanskim in zahodnim slovanskim narodom) in ki propade hkrati z njihovo vodilno vlogo na svetu ali bolje z njihovo nadvlado na svetu. Kakor je ta teza razumljiva, pa ne vzdrži vprašanja, zakaj bi morale s to nadvlado vred propasti tudi občečloveške vrednote, ki jih je ta del človeštva ustvaril za ves človeški rod.

Prav zahodnoevropsko človeštvo je bilo tista sila, ki je s svojo ekspanzijo dokončno povezala razmetane ude človeštva s čvrstimi vezmi v enoto, ko je sicer zase odkrivalo kontinente in prav tako v svoj prid zanašalo vsepovsod pridobitve evropske civilizacije, a s tem hkrati usmerilo družbeni razvoj vseh ljudstev na „evropsko-kapitalistični“ tir. Realnost pojma človeštva, njegova povezanost v enoto se zrcali v dejstvu „svetovnega gospodarstva“ in — svetovnih kriz, v razširjanju evropske družbene problematike po vsem svetu. Dejstvo je, da so se prenesli k zaostalim ljudstvom s civilizacijo hkrati tudi družbeni boji, ki so se izlegli v „prednji straži“ človeštva, pri velikih evropskih narodih. S položajem večine človeštva, ki je bila na izpodbudo Evrope vržena iz starega na novi tir najintenzivneje prav v zadnjem polstoletju, se bomo še bavili. Tu hočemo le poudariti osnovni pomen dejstva, da je vrtinec svetovnega družbenega gibanja zajel zahod in vzhod, sever in jug. Težišče tega gibanja se prenaša: včerajšnja zaostala ljudstva puščajo, prej naprednejše narode za seboj...

Pojem „zahodne civilizacije“ pa je bil nekoč živ, tvoren in pomemben družbeni pojem. Bili so časi, ko je tvorilo zahodnoevropsko in srednjeevropsko človeštvo posebno, navzven zaprto enoto, ki je bila v fevdalnem redu tudi formalno zvezana v enotni versko-duhovni organizaciji katoliške cerkve; njej je stala nasproti druga po mohamedanski organizaciji zvezana enota, obsegajoča Prednjo Azijo in Severno Afriko, ob strani pa ji je bil krog vzhodne krščanske cerkve, ki je obsegal jugovzhodni in vzhodni obod Evrope. A kolik pomen ima to, nekdanje razločevanje danes? Vsi trije krogi so se pri vséj različnosti svojih versko-duhovnih dediščin v zadnjih stoletjih in zlasti desetletjih povezali s tisočnimi vezmi družbenega — gospodarskega in duhovnega — značaja in so se glede na bistvene družbene odnose vse bolj razvijali v smeri izenačenja na višji ravni najnaprednejše, najdlje v razvoju dospele zahodne civilizacije („evropeizacija“ Rusije, Turčije, vzhoda sploh).

Kakšni zaključki izhajajo iz tega razmišljanja? Predstava o zahodnoevropskih in srednjeevropskih narodih kot poklicanih vodnikih človeštva, kot njegovi večni „avantgardi“ blede, kakor koli je še trenutno živa v miselnosti teh narodov, ki jim je bodisi samo dejansko ali tudi teoretsko beli človek zahodne in srednje Evrope po „višji“ rasi postavljeni vladar nad „nižjimi“ rasami. Prav nič več nujno ni, da bi morala zahodna Evropa z Ameriko in pa Srednja Evropa tudi še nadalje odločati o usodi vsega sveta. Če si omejujemo pogled zgolj na dežele „zahodne civilizacije“, si omejujemo spoznanje in zastiramo pogled v prihodnost. Odprt pogled v prihodnost mora objemati ves svet

in presoja vse spremembe svetovnega pomena v njegovem celotnem okviru. Problematika današnjih mednarodnih odnosov se ne more reševati zgolj v okviru Evrope ali celo le Srednje Evrope. Prav ima Edvard Kocbek, ko nas v članku „Srednja Evropa“ (Dejanje 1940, št. 3) opozarja na neločljivo povezanost srednjeevropskih narodov, ko nas poziva, naj stopimo iz občutja narodne izoliranosti, in ko nakazuje „rešitev srednjeevropskega vprašanja“ v federaciji narodov. Nima pa prav, ko pri razmišljanju o ureditvi mednarodnih odnosov postavlja „Srednjo Evropo“, ki jo povrh samovoljno omejuje na ozemlje številnih malih narodov med Nemčijo in Italijo na zahodu ter Ukrajino in Belo Rusijo na vzhodu, nasproti „ostali Evropi“.² Stopiti moramo ne samo iz občutja narodne izoliranosti, ampak tudi iz občutja evropske oholosti.

III.

Evropa je — z Ameriko skupaj — res še do današnjega dne metropola za večino človeštva in ima njena posebna meddržavna problematika poseben značaj in pomen. Pri bližajmo se ji z oceno znamenite formule, ki je služila nekaj stoletij kot vodilo za sožitje evropskih držav. Mislim na formulo evropskega ravnotežja, ki se je začela uveljavljati v 16. stoletju in je bila — kakor vsako družbeno načelo — izraz konkretnega družbenega stanja in potrebe. V prav tem stoletju se je bila razbila formalna enota srednjeveškega evropskega človeštva, v kateri je papeška nadoblast iz Italije, tedanjega težišča evropskega življenja, urejala sožitje posameznih fevdalnih državnih tvorb. To enoto so dokončno razgnale krivoverske „separatistične“ težnje razvijajočih se narodnih držav v prvem velikem modernem evropskem prevratu, v reformaciji. Zahodnoevropski narodi, h katerim se je preselilo težišče evropske družbe, so se vrgli v brezobzirno medsebojno borbo na morjih in na celini predvsem zaradi osvajanj na drugih kontinentih. V tej borbi je že do 18. stoletja Anglija prekosila vse tekmece (Španijo in Portugalsko, Holandsko in Francijo) ter postala svetovna prevoznica in vladarica oceanov. Srednjeevropske in sredozemske dežele (n. pr. Nemčija in Italija) so zaostale

² Prav isto je opomniti tudi k članku dr. Živojina M. Perića „Federativna Evropa in federativna Jugoslavija“ (Dejanje 1940, št. 4). Perić, profesor na beograjski pravni fakulteti in znan učenjak, ki se označuje za „krščanskega pacifista“, zanimivo utemeljuje stališče nevtralnosti v članku o „Življenjskem prostoru“ (Pravna misao, Beograd, I. 1940, št. 3—4), s katerim se bomo še bavili in iz katerega navajamo v zvezi z gornjim vprašanjem naslednji odstavek: „Samo v zvezni evropski državi bodo vsi narodi, mali in veliki, pravno enaki v enem splošnem in skupnem življenjskem prostoru, to je prostoru, ki bi obsegal vso Evropo in vse njene kolonije, če bi se le-tedaj ne dala svoboda, kar bi najbolje ustrezalo Kristusovemu nauku o enakosti narodov ne glede na njihovo telesno barvo. Samo v taki Evropi bo mogoče uvesti tudi sistem socialne pravice; na mesto sedanjega sistema zastarelega, škodljivega in nevarnega ekonomskega individualizma bo stopil sistem družbene solidarnosti in enakosti poedincev (ne torej samo sistem zakonske enakosti kakor danes, ampak tudi socialne in materialne enakosti), kajti le taka družbena ureditev lahko privede do stalnega notranjega in zunanjega miru, do tega neobhodnega pogoja splošnega krščanskega bratstva in ljubezni.“ —

Pri naših „Dejanjeh“ bi pač tudi lahko pričakovali podobno stališče. Toda edini Edvard Kocbek je v zgoraj omenjenem članku „Srednja Evropa“ in z objavo Perićevega članka kakor tudi že lani v članku „Mali in veliki narodi“ — sicer na način, ki nikakor ne more zadovoljiti, a vendar — nekako iskal ali tipal v tej smeri. V splošnem pa velja za slovenske krščanske socialiste, da jim manjka deloma poguma deloma pa tudi zmognosti za tako smer; ves čas so soglašali z nasprotno smerjo in n. pr. brez pomislekov podpirali versajstvo „Slovenije“. In ali se ni končno tudi Kocbek — kakor je razbrati iz dvoličnega uvodnika v zadnjem (5.) zvezku „Dejanja“ — v svojem poplahu odrekel nadaljnjemu tipanju v smeri izhoda iz imperializma ter se zamaknil v preteklost? — Namen teh razmišljanj je ravno dokazati, da pamet z ustrezno metodo lahko razplete tudi današnje družbeno življenje, o čemer „Dejanje“ dvomi, in prispevati k razčiščenju vprašanja za tisti del naše javnosti, ki sicer z dobro voljo išče izhoda, a brez uspeha zato, ker se ne znajde v resničnosti.

za zahodnimi, a bile so vključene v novi sistem mednarodnih odnosov, v evropski sistem sožitja suverenih držav, zvezanih v dejansko občestvo po pravilih novega meddržavnega prava, „iuri gentium“. Vključene pa so bile vanj kot elementi evropskega ravnotežja.

To ravnotežje je bilo formulirano kot načelo v začetku 17. stoletja v prvih spisih o mednarodnem pravu. Britanska enciklopedija ga sklicuje se na Vattela (1758) takole opredeljuje: „Po tem načelu so tvorile evropske države nekako federacijo na temelju ravnotežja med močmi in vsaka država je imela v primeru, da je kateri član skupnosti kršil pogoje te ureditve, pravico in dolžnost, poseči tudi po orožju, če je bilo treba.“ Bilo je v razdobju med vestfalskim mirom l. 1648. in dunajskim kongresom l. 1814. „splošno priznано“ ter je služilo kot „opravičilo“ za večino evropskih vojn v tem času, vzdržalo pa se je v častitljivi veljavi vse v sedanje razdobje imperializma.

Abstraktna utemeljitev tega načela se glasi, češ da edinole sposobnost sil, držati druga drugo v šahu, lahko izsili veljavnost pravil meddržavnega prava, ki so brez pravne sankcije spričo tega, da ni nobene osrednje oblasti nad suverenimi državami. V tej svoji abstraktni formulaciji se je teorija evropskega ravnotežja vsiljevala kratkomiselnim ljudem kot nekakšno absolutno načelo. Če pa ostanemo na konkretnih, realnih tleh, nam ni tako težavno videti, da je bila po svojem izviru in dejanskem, objektivnem pomenu predvsem naravno vodilo angleške zunanje politike. Ta ni hotela dopustiti, da bi se katera celinska velesila preveč okrepila, premagala drugo najmočnejšo velesilo in se nato obrnila zoper Anglijo ter ogrozila njeno svetovno pozicijo. Formula ravnotežja je služila Angliji kot moralno pokritje za njeno vmešavanje v vse evropske zadeve in zadevice, za izkoriščanje vseh nasprotstev s spletkarjenjem, spodbadanjem k vojnām in udeležbo v njih. Načelo ravnotežja ni bilo zastoj svoje čase izrecno omenjeno v angleškem vojnem zakonu v isti vrsti z „varnostjo zedinjenega kraljestva“ in „obrambo posestev krone Njegovega Veličanstva“. Seveda pa ni bilo samo izraz angleške volje, ampak poleg tega tudi izraz dejanskega stanja odnosov med močmi velesil.

Pri evropskem ravnotežju so bile male zahodne in severne države dobrodošle in potrebne male uteži. Če jih bližje pogledamo, vidimo, da so bile vse razen Švice gospodarsko in politično prav tesno naslovljene na Anglijo (n. pr. zlasti tudi obe nekdanji veliki, potem „mali“ kolonialni sili, Holandska in Portugalska). Pravico do neodvisnosti in samostojnosti teh privilegiranih malih narodov, ki so si jo z dolгим uživanjem v dobi ravnotežja tako trdno priposestvali, so ogrozili šele imperialistični spopadi na novo porazdelitev že razdeljenega sveta v dobi, ko se v evropskem ravnotežju v starem smislu, t. j. v angleškem smislu ne da več govoriti.

IV.

Ni mogoče popolnoma ločeno obravnavati obe najsplošnejši strani družbenega življenja suverenih, a med seboj povezanih držav, notranjo in zunanjo; obe se med seboj prepletata in vplivata druga na drugo.

Razkroj fevdalnega reda je po svoji drugi strani pomenil razvoj elementov novega, meščanskega reda. Družbeni odnosi so se spreminjali: na osnovi razvoja trgovinskih in obrtnih mest je prodiralo denarno gospodarstvo na mesto naravnega in omogočilo osredotočenje državne oblasti, premagovanje fevdalne razkositosti manjših ali večjih ozemelj, posameznike so začele vezati nove vezi blagovnega gospodarstva. Ves ta proces je spremljalo duhovno gibanje, ki je bilo sicer drugotnega značaja, a je aktivno, tvorno sodelovalo v njem. Oznamenujmo ga s tremi pojmi: individualizem, liberalizem, demokracija.

Ne moremo zanikati velikega, zgodovinsko progresivnega pomena gibalnih idej tega procesa, v katerem je stari fevdalni red postopoma in sunkoma izpodirivala nova meščanska civilizacija, ki je sicer uvajala nov sistem izkoriščanja in izkopavala najgloblji

socialni prepad vseh časov, a hkrati v izredni meri razvila proizvodjalne sile in sprostila sile človeškega duha.

Ideja človekove svobode, sprostitev človeške osebnosti od izročenih vezi se je uveljavila najprej v prvem aktu meščanskega prevrata, v reformacijskih verskih bojih in sicer takrat le v omejenem obsegu „svobode vesti“, to je svobodne opredelitve za to ali ono tolmačenje svetega pisma v zadevah cerkvene organizacije in oblikah bogočastja. Iz te verske „svobode vesti“ se je v nadaljnjem toku boja „tretjega stanu“ zoper absolutizem kot poslednjo politično vrhno zgradbo nad pozno fevdalno družbeno osnovo razvil pojem politične svobode. Ta sestoji konec konca iz političnih svoboščin ali pravic: izpovedovanja novih, revolucionarnih družbenih naziranj ustno in v tisku, združevanja in zborovanja pa volivne pravice kot potrdila enakopravnosti prostih državljanov, ki niso več zgolj podaniki. Konkretno vsebino, kri in meso je dobila ta ideja svobode iz potreb konkretnega boja za preobrazbo državnega življenja, za drugačno, ustavno vladavino, ki naj odpravi absolutizem in njegove monopole ter še preostale predpravitve plemenske kaste in odpre prosto pot meščanstvu ter njegovemu razpolaganju z rečmi in ljudmi. To je središčna, konkretna vsebina pojma „demokracije“, za katero so se bila velika meščansko-demokratska gibanja v svojih revolucijah. Izbojevala so meščansko preobrazbo družbe, novo družbeno-politično stanje: v sistemu liberalne demokracije so zavladale zgornje plasti meščanstva bodisi namesto izpodrinjene fevdalne kaste ali pa skupaj z njenimi bolj ali manj oslabljenimi ostanki.

Če vzamemo pojem liberalne demokracije abstraktno, izven tega konkretnega, bistvenega zgodovinskega dogajanja in ga hočemo uporabljati kot absolutno merilo „za vse večne čase“, smo zapustili realna tla in se odrekli razumevanju nadaljnjega družbenega razvoja, ki ima drugačno konkretno vsebino. Če ravnamo tako, mižimo pred novimi dejstvi, ostajamo v novi dobi duhovni otroci pretekle dobe in plačilo nam je v najboljšem primeru — jalovost. Gotovo je jalovo n. pr. prizadevanje, vrniti ovenelemu cvetu liberalne demokracije nekdanjo svežost, kajti boj za „svobodo vesti“, za politično svobodo in za demokracijo je že davno zapustil liberalno, meščansko raven...

V.

Velika francoska revolucija, katere osnovni vzrok je bilo dejstvo, da je bila Francija vozec vseh protislovij tedanje družbe in zato najšibkejši člen njene verige, ni samo usmerila nadaljnjega boja meščanstva in ljudstva proti fevdalizmu, ampak je vplivala tudi na meddržavno stanje v Evropi in na svetu. Celinske monarhije (Avstrija, Prusija, Španija, Sardinija) so se zvezale, da bi z vojno intervencijo uničile francosko republiko, ki je po njihovem ogrozila sam obstoj „evropske civilizacije“, in podprla jih je Anglija kot čuvarica evropskega ravnotežja. Revolucionarna armada je premagala vojske kraljev. To revolucionarno vojno je francosko meščanstvo, ki je revolucijo s termidorskim prevratom zavrlo, preusmerilo v osvajalno vojno v smotru, doseči hegemonijo na celini in streti nadvlado Anglije v Sredozemlju in na morjih. Osvajalni zalet Francije pa se je končno razbil ob anglo-ruski zvezi in ob nacionalnem odporu nemškega naroda, ki je bil še premalo razvit, da ne bi vezal svoj boj zoper tuji jarem s silami reakcije.

Ta zunanje-politična odločitev je imela velikanski pomen za družbeno politično stanje vse Evrope. V njej se je za nekaj desetletij utrdila legitimistično-absolutistična reakcija „svete aliance“ zmagovalk Rusije, Avstrije in Prusije pod varštvom Anglije, ki je tedaj postajala na osnovi svoje industrijske revolucije tovarna za vseh svet. Francoski narod, ki se je bil pomaknil daleč pred druge v smeri meščanske družbene in duhovne preobrazbe, je bil odrinjen v stran in sveta aliansa mu je vsilila nazaj burbonsko dinastijo, ki pa je bila za svoj poskus obnove absolutizma in fevdalnega duha po petnajstih letih poplačana z novo revolucijo in izgnanstvom.

V novi dobi anglo-ruskega gospodstva nad Evropo je postala Nemčija vozni protislovij med novim, razvijajočim se meščanskim gospodarstvom in močnimi ostanki fevdalizma ter hkrati tudi že notranjih protislovij meščanske družbe. Kot najšibkejši člen v verigi je imela mogočnost, rešiti ta protislovja na radikalen način. Zato se je ravno v njej na temelju vsega družbenega in duhovnega razvoja treh najnaprednejših velikih narodov — francoskega, angleškega in nemškega — razvil najdalekosežnejši družbeni nauk 19. stoletja, ki je najpopolneje izrazil težnje nove družbene sile. Ta se je obrnila proti novemu družbenemu stanju in razvila ideje, ki so težile preko meja meščanske demokracije k odpravi prepričev meščanstva.

Ko so se začutile ogrožene od nove družbene sile, so se začele zgornje plasti meščanstva že po prvem vzgonu ljudskih revolucij l. 1848. spajati z ostanki fevdalnih kast. Ta zveza je ustavila meščansko-demokratsko revolucijo l. 1848. prej ko na polovici pota. Tisto bistveno novo, kar je prinesla ta revolucija, je bila ravno ločitev novega demokratskega gibanja, ki ni pojmovalo demokracije zgolj v formalnem smislu, od meščanskega liberalizma, ki je v splošnem merilu že postal konservativna sila, čeprav je imel izvesti v trenju s silami reakcije še vrsto svojih nalog, „oporoko“ revolucije l. 1848., kakor je dejal Engels.

Neposredno najpomembnejše med temi nalogami so se tikale srednjeevropskega mednarodnega stanja, ki je dotlej temeljilo na reakcionarnem načelu legitimite in zahtevalo preobrazbe na osnovi novega, liberalno-revolucionarnega načela o ureditvi mednarodnega sožitja, „narodnostnega načela“. Za zmagovit pohod tega načela je bilo najprej treba oslabil vpliv ruskega carizma kot središča legitimitetne reakcije, ki je bil l. 1848. Avstriji posodil vojno pomoč zoper vstajo Madžarov. Ta pogoj je bil dosežen s krimsko vojno, s katero je Anglija zavrla rusko ekspanzijo na Bližnji vzhod, Francija pa si osvojila prvo besedo v evropskih zadevah. Izkoristila jo je najprej za oslabitev drugega središča reakcije, Avstrije. Iztisnila jo je z apeninskega polotoka in tako omogočila, da je osvobodjenje in zedinjenje Italije napravilo odločilni korak naprej. Dovršilo pa se je kmalu nato v zvezi s podobnim procesom v Nemčiji, ki se je zedinila v „malem“ obsegu, to je ob ohranitvi Avstrije kot potrebnega jeza zoper ruski pritisk v jugovzhodno Evropo in k Sredozemlju, kot pomembnega elementa evropskega ravnotežja. Dovršiti pa se je moglo to zedinjenje Nemčije šele z uničenjem tedanje hegemonistične pozicije Francije, ki si je prisvajala vlogo razsodnika v notranjih nemških zadevah.

Nemška vojna proti Franciji se je sprevrgla v osvajalno in reakcionarno vojno, ko jo je Nemčija nadaljevala proti tretji republiki zaradi aneksije Alzacije in Lotaringije ter ko je podprla meščansko vladno v Versaillesu proti pariški komuni, prvemu za kratek čas zmagovitemu nastopu nove družbene sile. Ali pa more biti objektivna zgodovinska sodba o vojnah v obravnavanem razdobju (1854—56, 1859, 1860, 1866, 1870), ki so uveljavljale narodnostno načelo in ki so jim nujno sledile notranje liberalne meščanske reforme (n. pr. ustavna doba v Avstriji, osvoboditev kmetov v Rusiji itd.), negativna? Nikakor ne, razen če se morda hočemo postaviti na stališče reakcije, ki je pač morala objokovati izgubo nekaterih svojih postojank. Kolikor so te vojne zlamljale tuje jarme in absolutizem v smeri oslabljanja mednarodne reakcije, so bile objektivno napredne, koristne družbenemu razvoju.

Narodnostno načelo se je moralo uveljaviti še na velikem področju Avstrije, turškega Balkana in Rusije pri narodih, ki so tičali l. 1848. in v razdobju do l. 1870. še globoko v fevdalnem spanju ali pa so si šele meli oči. Prodrlo je najprej na točki najmanjšega odpora, pri „bolnem možu ob Bosporu“, ki ga je Anglija tako ljubosumno čuvala pred Rusijo. Balkanski narodi so se rešili turškega jarma v dveh močno oddaljenih sunkih, z dvema balkanskima vojnami (1876—78 in 1912—13). Na področju Rusije in

Avstrije pa se je izvedlo narodnostno načelo šele po svetovni vojni v bistveno novih mednarodnih pogojih, ki so se zelo razločevali od pogojev doslej obravnavanega razdobja pred I. 1870., od odnosov v liberalnem mednarodnem redu, in ki so spremenili pomen tudi liberalnemu pojmovanju tega načela.³

(Dalje sledi.)

Politični obzornik

VOJNI RAZVOJ IN PROBLEM NEVTRALNOSTI.

A. Javor

Idiličnega zatišja na zapadnem bojišču je konec. Evropska vojna je v petih holdandskih dneh do kraja zresnila svoje dosledno, neizprosno obličje. Dve orjaški, z razvito moderno tehniko opremljeni armadi sta udarili druga v drugo na neposrednih, z betonom, jeklom in eksplozivom obdelanih tleh. Na torišču smrti so zaposleni štirje milijoni ljudi. Poročila govorijo o najstrašnejših bitkah vseh časov. Obzorje so obenem preletele bliskavice svetovnega konflikta.

Preden se je začel veliki obračun, je zajel spopad evropskih velesil štiri nevtralce. Nad drugimi slabotnimi narodi visi Damoklejev meč. Vprašanje, kako obvarovati nevtralnost, je postalo za manjše države življenjsko pereče.

Odgovora na ta problem pač ni mogoče najti v skromni malhici tradicionalne malomeščanske nerazglednosti, ki se je pri nas Slovencih še posebno ozko zaokrožila. Na jasnem si moramo tudi biti, da čustveno razpoloženje ali nerazpoloženje samo ob sebi prav ničesar ne rešuje, da pa kaj lahko zavede v krivo presojo položaja in metod.

Danes je predvsem potrebna stvarna sodba o značaju, dinamiki, smeri in medsebojnih vezvah sedanje evropske vojne. Le tako more majhen narod najti svojo pot ter osloniti svoj mir in svojo nevtralnost na činitelje, ki so realni in trdni.

Skoraj devet mesecev je potrebovala vihra, da se je zgostila tam, kjer ima njeno obojestransko poreklo najtesnejši stik. V devetih mesecih je trikrat spremenila strateško in taktično ozadje.

Poljska uvertura je vznikla na prelomu med dramatično zapletenim predvojnim in akcijsko bolj ali manj sproščenim vojnim evropskim dogajanjem. Označevale so jo

³ Preden preidem k razčlembi nadaljnjega družbenega razvoja pod istim vidikom, bi še rad zapisal besedico za tiste, ki se jim smilijo stari vzori pod mojim rešetom in ki bodo iz miselnosti, kakršno je zelo samozavestno izrazil Rudolf Mencin v obliki pridige slovenski mladini („Slovenija“ od 17. maja t. l.), morda zavračali taka razmišljanja in take razglede, češ da niso „slovenski“, marveč le neka „prevzeta učenost“ in „tvoja modrost“, torej nekaj manjvrednega... Tako stališče pa ni samo načelno zgrešeno, ampak tudi praktično neiskreno. Ali se mali narodi ne morejo baviti ali se tudi vedno ne bavijo s splošno družbeno problematiko ter uvrščajo tako ali drugače v velika družbena nasprotja, ki se jim izogniti ne morejo? Čeprav sami posamezno svetovnih problemov ne rešujejo, vendar od njihove dejavnosti ne sozavisi samo njihova usoda, ampak tudi splošni družbeni razvoj. Predvsem pa: Če hočemo ubrati pravo pot za rešitev naših vprašanj, se moramo najprej prav znajti v svetu, ki nam ne more biti tuj, saj v njem živimo; tisti, ki mu tega ni mar in ki beži zbežan iz „tujega“ sveta v svojo narodno lupinico, prav gotovo prave slovenske poti v tem svetu ne bo našel. Če pa dobro pregledamo v celoti tisto čudno ošabno zavračanje „tujih vzorov in vzorcev“ sploh (Mencin prav tam), se nam pokaže kot zavračanje določenih novih „tujih“ vzorov zaradi sprejemanja drugih, starih, nič manj „tujih“ vzorov. V kaj se jim je pod nespretnimi rokami spremenilo „slovenstvo“? Geslo „slovenstva“ jim je začelo služiti kot krinka za miselnost, ki se predstavlja kot nacionalna omejenost, dejansko pa je — zamaknjenost v preteklost, v wilsonizem, v versajstvo. Tako ravnanje moramo zavrniti kot zlorabo, ki lahko samo škoduje resničnemu slovenstvu, težnji po vsestranskem prostem razvoju našega naroda.

Refleksije

SODOBNA RAZMIŠLJANJA

Andrej Beličan

Članek je bil v celoti napisan med 15. majem in 15. junijem, torej v času, ko je vsa naša liberalna demokracija s svojim najbolj desnim — odkrito protidemokratskim — krilom vred zrla z zaupanjem na domnevno „nezmagljivo“ moč obeh zahodnih zaveznikov. S porazom Francije se je to „oporišče“ močno zamajalo, vendar ostanki liberalno-demokratske ideologije v novem položaju še dalje vzdržujejo nepotrebno in škodljivo zmedo in zbeganost, s katero se okoriščajo desne težnje. Obračun s to ideologijo je zato danes še prav tako potreben.

VI.

Kakor dunajskemu kongresu l. 1815. so tudi frankfurtskemu miru l. 1871. sledila štiri desetletja evropskega miru v tem smislu, da ni prišlo do nobene vojne med evropskimi velesilami. Posamezne premaknitve v vrstnem redu vlog v evropskem koncertu, ki so se izvršile med prejšnjim razdobjem absolutnih monarhij in novim razdobjem liberalnih monarhij, niso načele bistva evropskega ravnotežja. Rusija, Avstrija in Francija so šle v ozadje, za njimi se je pojavila mlada zedinjena Italija, prav v ospredje pa je stopila zedinjena Nemčija. Čisto spredaj pa je bila kot vzor Evropi „delavnica sveta“ in vladarica morja, napredna in liberalna Anglija, ki je cvetela in bogatela na temelju svojega monopolnega položaja. Oskrbovala je s končnimi proizvodi, s tekstilnim blagom, stroji itd. ves svet, ki ji je dobavljal živež za njeno prehrano in surovine za predelavo. Sama je uvedla sistem svobodne trgovine in ga naravno priporočala vsemu ostalemu svetu. Iz nje se je širil liberalni nauk, da je prosta, neovirana trgovina osnova najuspešnejšemu gospodarskemu sodelovanju med narodi in njihovemu mirnemu sožitju, kakor je prosto gospodarsko izživiljanje znotraj države osnova splošnemu gospodarskemu prospanju in družbeni „harmoniji“; kakor je delo deljeno med posamezniki, naj bo deljeno tudi med narodi.

Tako je bilo izhodišče za nadaljnji razvoj kapitalističnega gospodarstva. V vseh naprednih evropskih državah, predvsem v Nemčiji, in zlasti tudi v Združenih državah severne Amerike se je razmahnila industrializacija, ki jo je vedno bolj varoval protiangleški sistem zaščitnih carin. Nastopila je doba „kulturnega“, „progresivnega“ in razmeroma „mirnega“ ter nekako „enakomernega“ razvoja kapitalizma. Na zunaj pa je ta razvoj spremljala ekspanzija velesil na velikanskih ozemljih v Afriki in v Aziji, ki dotlej še niso bila zasedena in potegnjena v vrtnice kapitalizma. Ta ekspanzija je bila „mirna“ v tem smislu, da se velesile pri njej niso steple; ravnale so pač po liberalnem, predimperialističnem načelu: Živi in dovoli prav tako živeti tudi drugim! Dokler ni bil svet porazdeljen, je vsaka velesila, ki je imela dovolj moči, da se je za kaj pobrigala, tudi željeno dobila. Vse so bile tako rekoč poklicane, da sodelujejo pri razširjanju evropske civilizacije po svetu. Italija n. pr. res ni mogla v Tunis, šla pa je lahko v Eritrejo. Od evropskih velesil edinole Avstro-Ogrska ni prišla do „ničije“ zemlje na drugih kontinentih, zato pa je dobila Bosno in Hercegovino. Liberalna doba ne pozna drugega ostrega meddržavnega nasprotja poleg nadaljevanega nasprotja Anglije do Rusije na Bliznjem in Srednjem vzhodu.

Tudi v tej dobi se je nadaljevalo posebno vzhodnoevropsko ravnotežje, „solidno“ zgrajeno na raztrganem telesu Poljske, med tremi celinskimi monarhijami, prusko-nemško, avstro-ogrsko in rusko. Dinastije Hohenzollernccev, Habsburžanov in Romanovih, ki so se

opirale vsaka na mogočno plemstvo, obvladujoče višjo vojaško in civilno birokracijo, ter ohranjale odločilni vpliv na politiko svojih držav, so se bile zvezale že v sveto alianso iz legitimetne solidarnosti v smotru skupnega odboja revolucionarne nevarnosti. Ta solidarnost se je zlasti učinkovito izkazala l. 1849. in se je vzdrževala tudi v novi dobi že zaradi poljskega vprašanja.

Odkar pa je bilo v Nemčiji in v Avstro-Ogrski meščanstvo pritegnjeno k vladi in so bile njegove koristi v polni meri upoštevane, se je revolucionarna nevarnost v obeh liberalnih monarhijah popolnoma preselila k novi družbeni sili, ki je težila preko liberalne ustavnosti k ljudski demokraciji po zgledu pariške komune. Hkrati se je grozeče nagnila nad ruski carizem nevarnost meščansko-demokratske revolucije. Njen predhodni znanilec je bilo narodniško-„socialistično“ gibanje intelektualne mladine, ki je začela „hoditi med ljudstvo“ in kovati atentate ter zarote. Konservativne družbene sile, ki so tvorile evropsko reakcijo, so skušale novo nevarnost „v kali zatreti“; proglasile so novo družbeno naziranje za nedovoljeno, „krivoversko“, zločinsko in preganjale tiste, ki so ga izpovedovali (zakoni proti socialismu).¹

Ta bistvena okrnitev liberalno-meščanskih političnih svoboščin pa je prenehala v devetdesetih letih v vsej Evropi z izjemo Rusije. Vladajoči razredi so spoznali, da s silo ne morejo streti socialističnega gibanja, in so prešli k drugemu načinu boja: Podpirali so liberalno smer v njem in ga navajali, da si je vse bolj zastavljalo predvsem reformne, socialno-politične in pacifistične smotre; zato so mu dopustili prosto izživiljanje. Njihovo vero v stabilnost družbenega reda je hranil nenehni, periodične krize hitro premagujoči gospodarski razmah, ki je blažil družbeno krizo, da ni postala akutna. Vzdrževali so lahko neko vrsto „družbenega miru“ z nebistvenimi koncesijami višjim plastem delovnih razredov, ki so se s takimi pridobitvami privezovala k njihovi politiki po zgledu angleškega delavstva. V tej Evropi je nazadnjaška Rusija s svojim absolutizmom in njegovo fevdalno-birokratsko osnovo vse bolj predstavljala neko anomalijo. Kolikor bolj pa jo je zajemal kapitalistični razvoj, tem bolj je postajala novi vozle družbenih protislovij, najšibkejši člen v družbeni verigi. Ta okolnost nam razloži, zakaj je Rusija postala druga domovina tistega daljnosežnega družbenega nauka, ki se je rodil pred revolucijo l. 1848. pri Nemcih.

Na opisani osnovi se je pri narodih z razvito evropsko-kapitalistično civilizacijo razbohotila liberalno-demokratska miselnost. Zviška sta zrla na ostali svet Evropejec in Američan, ponosna na doseženo višino kulture, prepričana, da so časi barbarstva, vojn in revolucij že za njima. Vmišljala sta se v idilično prihodnost, v nenehni družbeni napredek brez hudih pretresov in uničevanj. Pamet narekuje velesilam, da vladajo svet sporazumno, spore pa rešujejo po spopolnjenem meddržavnem pravu podobno, kakor se rešujejo spori med posamezniki po civilnem pravu in postopku... Oboroževanje se bo najprej načrtno omejilo, nato se bo človeštvo razorožilo, tajna diplomacija bo pozabljena, vsi narodi bodo prosto trgovali v vseh kolonijah. Kaj pa je prav za prav še na poti tej lepi idili? Nekatere preoblastne kamarile v državah, ki so zgolj ustavne in ne tudi parlamentarne monarhije, militaristični krogi, ki se v brezdelju bavijo z osvajalnimi načrti, ostanki verske nestrpnosti v nekaterih verskih organizacijah. Le zavoljo teh nepridipravov še ni vse tako, kakor je treba. Rešili se jih bomo brez kakih hudih prekucij; zadostovalo bo, da polagoma nanje vse bolj pritiskamo. Saj živimo „v dobi naraščajoče [liberalne] demokracije“ — tako je še v začetku svetovne vojne učil Karl Kautsky, teoretski očak socialne demo-

¹ Najbrezobzirneje je ravnal carizem. Omejeno miselnost njegove birokracije dobro zrcali naslednja anekdota: V zaključku svojega uradnega poročila o uspešnem zatiranju revolucionarnega gibanja v Rusiji v razdobju med l. 1878. in pa l. 1887., ko je bilo videti dokončno zatrto, je general Ševski, tajnik notranjega ministra ugotovil, da je zagotovljen bodoči notranji mir Rusije, ki bo kmalu edina država v vsej Evropi, kjer ne bo niti sledov socializma in revolucije...

kracije, ki se je izkazala prav tedaj kot pglavitna nosilka² liberalno-demokratičnih iluzij v svetu, ki dejansko ni bil več liberalno-demokratičen, temveč je medtem postal — imperialističen. Idilično podobo liberalnega razvoja so sicer kazali nekateri deli Evrope kakor Švica in tri skandinavske dežele, v ostalem „delcu“ sveta pa se vladajoči razredi niso vdajali liberalnim sanjam o miru, marveč so pripravljali imperialistično vojno, to je vojno za novo razdelitev sveta.

V zadnji tretjini 19. stoletja se je bil izvršil prehod od liberalnega, „mirnega“ kapitalizma v imperialistični, „vojni“ kapitalizem. V vrsti držav so se razvila močna kapitalistična gospodarstva, ki so odvzela Angliji monopolni položaj na svetovnem tržišču. Iz nekdanjega kapitalizma proste konkurence se je v procesu koncentracije kapitala razvilo gospodstvo monopolov (kartelov, trustov) in finančnega kapitala (velebank). Na mesto nekdanjega gospodarskega sodelovanja držav v sistemu bolj ali manj proste trgovine je stopila ostra konkurenca med monopoli raznih držav, ki so vse bolj gledale druga v drugi gospodarskega nasprotnika. Ko se je proti koncu prejšnjega stoletja izvršila popolna razdelitev sveta, so morale težnje po monopolnem obvladovanju tržišč in izvorov surovin v kolonijah in polkolonijah ustvariti vrsto imperialističnih napetosti.

V začetku tega stoletja je bil kapitalistični svet dozorel in je bil bistveno različen od mladega kapitalističnega sveta petdeset let poprej. Na mesto nespornega monopola Anglije je stopil medsebojni boj peščice imperialističnih sil za večjo udeležbo pri monopolnem izkoriščanju sveta. Monopolno pozicijo ni imel več kapital ene dežele, ampak kapital nekaj velesil. V nekaj naprednih dežel so se nakopičili velikanski kapitali, ki so iskali naložbe po vsem svetu. Svet je razpadel v peščico oderuških držav-upnic³ in v veliko večino držav-dolžnic.

Ti momenti so bili bistveni in osnovni v družbenem razvoju in ne morda kaka liberalna načela „pravice“, „svobode“ in podobne „pobožne želje“ malomeščanov. In na tej osnovi se je spremenil smisel nekdanjega evropskega ravnotežja. Iz sistema uravnoteženih moči evropskih velesil ob nespornem svetovnem gospodstvu Anglije je nastal sistem zaostrojujčih se nasprotij med velesilami, med katerimi je postala Anglija samo „prva med enakimi“, najbolj privilegirana med državami monopolisti. Na dnevni red je prišlo tudi nasprotje do prvenstva Anglije. To je izpričevalo naraščujoče oboroževanje ne le na kopnem, ampak tudi na morju. Področje antagonističnih teženj ni bila več samo Evropa, ampak že ves svet. Na dnevni red zgodovine je prišlo vprašanje nove razdelitve že razdeljenega sveta z vojnimi sredstvi.

Začetek imperialističnega razdobja so oznanile tri vojne imperialističnega značaja, katerih pozorišče ni bilo v Evropi: vojna Združenih držav s Španijo (1898), vojna Anglije zoper Bure (1899—1902) in vojna med Rusijo in Japonsko (1904—1905). V prvi je mladi ameriški imperializem zavzel prve postojanke na morjih, v Karibskem morju in na Tihem oceanu, v drugi⁴ se je pokazal novi angleški imperializem brez liberalno-demokratičnih predsodkov in pomislekov, v tretji pa je mladi japonski imperializem, dobro podprt od angleškega, zase prisvajal poslanstvo, da namesto Rusije „civilizira“ ali izkorišča celinske dežele na Daljnem vzhodu. Bila pa je to samo bliskavica na obzorju, ki je napovedovala pravo neurje.

² Isto vlogo so imele že prej vse malomeščanske stranke.

³ Med temi so tudi nekatere male zahodne države kakor Holandska, Belgija in Švica.

⁴ V tej vojni so Buri brez dvoma branili svojo svobodo, vojevali torej narodno-obrambno vojno, toda simpatije, ki jih je kazala zanje Viljemova Nemčija, gotovo niso bile narodno-obrambne značaja... Če bi bila Nemčija tedaj stopila v vojno z Anglijo, bi ta vojna ne bila vojna za bursko svobodo, ampak vojna za novo razdelitev sveta.

Kljub oboroževalni tekmi evropskih velesil, ki je kazala, da je evropski in svetovni mir, zunanji in notranji, najbolj podoben miru na sodu smodnika, je liberalno-demokratska miselnost z nezmanjšano silo vzdrževala med evropskimi ljudstvi iluzije v nadaljnji mirni razvoj kapitalizma, v otopjevanje njegovih nasprotij, v dolgotrajni „demokratski“ razvoj brez nasilja. Zaradi liberalno-demokratskega slepila ljudstva niso videla resničnosti, bistva novega razdobja, ki mu je ravno nasilje dajalo pečat in ki je z vso nujnostjo vodilo človeštvo v vojne, v revolucije in tudi v protirevolucije. Z današnje perspektive pač vsakdo lahko spozna vso nebogljnost socialne demokracije z njenim brezsilnim pacifizmom, ki je delavskim množicam nekako obljubljal, da bo s samim svojim obstojem brez kakih dejanj preprečil evropsko vojno... Na takega nasprotnika se imperializmu ni bilo treba kdo ve kaj ozirati.

V teh pogojih so se z vso nujnostjo imperialistična nasprotstva zaostrevale. Iz njih se je že kmalu po začetku imperialistične dobe izluščilo kot najostrejša in največja nasprotja med Nemčijo in Anglijo. Nemčija je razvila toliko gospodarsko, finančno in vojno silo, da je z njo resno ogrozila angleško svetovno nadvlado. Njena industrija je v konkurenci tolkla angleško, njeno pomorsko oboroževanje je grozilo prehiteti angleškega in tako osporiti Angliji oblast nad morji, s kapitalistično penetracijo Turčije pa se je Nemčija približala Perzijskemu zalivu in poti v Indijo. Okoli anglo-nemškega nasprotja so se zvrstila vsa ostala: francosko-nemško, rusko-turško, rusko-avstrijsko na Balkanu, italijansko-avstrijsko glede neodrešenih italijanskih krajev v Avstriji in glede Balkana itd. Anglo-rusko nasprotje, ki je imelo za seboj tako dolgo zgodovino, se je umaknilo v ozadje, odkar je bila Rusija na Daljnem vzhodu poražena in odkar ji je namesto Anglije Nemčija kot pokroviteljica Turčije zapirala pot skozi morske ožine v Sredozemlje ter proti njej podpirala Avstro-Ogrsko na Balkanu. Anglija in Rusija sta se l. 1907. sporazumeli v srednjeazijskih vprašanjih (Afganistan, Perzija), kakor sta se bili l. 1904. sporazumeli Anglija in Francija v afriških vprašanjih. Že prej je bila Francija z naložbo velikih kapitalov Rusijo privezala nase gospodarsko in politično. Pravi vojni blok zoper Nemčijo pa so ustvarile Anglija, Rusija in Francija šele tedaj, ko je l. 1912. prišla v Franciji na oblast desnica, predstavnica francoskega monopolističnega kapitala s Poincaréjem, zastopnikom vojno-revanšne politiki proti Nemčiji, vojne za uničenje mogočne nemške pozicije v evropskem koncertu.

Tako so velika imperialistična nasprotja dozorela. Na videz mirno, na površju še liberalno-demokratsko evropsko stanje so bila od znotraj izvotlila imperialistična nasprotja. Avstro-srbski konflikt, ki se je razvil iz Principovih strelcev, je bil samo iskrica, ki je užgala prvi veliki požar, res „svetovni“, saj so njegovi ognjeni zublji zajeli skoraj ves imperialistični svet.

Na imperialistično vojno človeštvo ni bilo pripravljeno in se ji je zato najprej vdalo kakor kaki elementarni katastrofi, ki se ji ni moči ogniti. Liberalno-demokratska ideologija ga je tako zapeljala z zvezanimi očmi v imperialistično zagato. Nastopiti je moral začetek konca liberalne demokracije, začetek njenega razkroja, ki je v nadaljnjem četrt stoletju vse bolj napredoval. Liberalna demokracija je zgodovinsko odrekla v tistem trenutku, ko se je izkazalo, da ni zmožna, zavzeti protiimperialistično stališče. Njeni predstavniki so se povsod udingali imperialističnim silam v znamenju gesla o „obrambi domovine“, češ kaj jim preostaja drugega kakor pomagati lastnemu imperializmu, da ga nasprotni ne premaga, zasušnji in uniči...

Tako smo prišli do vprašanja „upravičenosti“ imperialistične vojne ali — z drugimi besedami — do vprašanja, katera imperialistična razdelitev sveta je „upravičena“. Brez dvoma je to vprašanje, kakšna razdelitev sveta je „boljša“ ali — z drugimi besedami — kdo naj „civilizira“ in izkorišča to ali ono ozemlje s pripadajočimi mu delovnimi silami,

hudo važno za zainteresirane imperializme, ki nikoli niso v zadregi za argumente, s katerimi utemljujejo svoje „pravice“ ... Gotovo pa je tudi, da so vsi ti argumenti — za lase privlečeni, če jih ocenjujemo s stališča neinteresiranega „tretjega“, recimo s stališča doslednega nevtralcu ali skratka s protiimperialističnega stališča. Če že kdo neubranljivo sili v nas, da bi dali prav enemu imperializmu proti drugemu, potem pač lahko uporabimo njegov kriterij „upravičenosti“ hipotetično in ga tako spravimo do svojevrstnega absurda z odgovorom: Če je A „upravičen“ do kolonialnih monopolov, ki si jih je nagrabil, potem je tudi B „upravičen“, da si jih nagradi. Tako posredno zanikamo upravičenost težnjam obeh hkrati.

Enako gledamo na oba formalna kriterija, ki nam jih najčešče ponujajo kot moralna kriterija, čeprav imata značaj nekakih pravnih kriterijev. Eden se tiče statusa quo in njegove revizije: „Miroljubni“ A brani nagrabljeni plen, medtem ko hoče „bojaželjni“ B grabiti in si enako kakor A pripravlja plemenito orodje za ta posel. Drugi se tiče napada in obrambe: Eden od obeh je prej pripravil potrebna „orodja“ in ni počakal, da ga drugi dohitijo ali celo prehitijo, marveč je svojo prednost kar izkoristil. Jasno je, da so argumenti s teh dveh formalnih kriterijev uporabljivi le — ad usum enega ali drugega od obeh imperializmov, da torej niso nikaki argumenti zoper imperializem ...

Imperializem je treba najprej razumeti, če hočemo priti do resničnega kriterija zanj. Razumeti ga je treba kot pojav v družbenem razvoju. Kot takega smo ga skušali osvetliti zgoraj. Kaj naj sedaj rečemo na osnovi naše razčlenbe?

Vprašanje drugačne razdelitve sveta se pojavi na zadnji stopnji kapitalizma, ko se morajo spopasti težnje prej razvitih, a zdaj relativno zaostajajočih sil, ki hočejo ohraniti svoje stare postojanke na svetu, svoje „pravice“ do ozemelj, ki so si jih bile osvojile na osnovi svoje večje moči, in hkrati škilijo še na nove postojanke in ozemlja, s težnjami tistih sil, ki so se razvile kasneje in dohite ali prehitile prve ter si sedaj hočejo osvojiti nove postojanke, nova ozemlja; „pravice“ do njih se ne morejo opirati na nič drugega kakor na večjo moč.

Že pred petindvajsetimi leti, sredi svetovne vojne, je znani pisec „Imperializma“ ugotovil, da v okviru kapitalizma razen vojne ni nobenega drugega sredstva, s katerim bi bilo mogoče odstranjevati nesorazmerje med razvojem proizvodnih sil in kopičenjem kapitala na eni strani pa razdelitvijo kolonij in „interesnih sfer“ finančnega kapitala na drugi strani. Odnosi moči med imperialističnimi silami se neenakomerno in skokoma spreminjajo. V kapitalističnih pogojih si ni moči zamisliti drugo osnovo za razdelitev interesnih sfer, kolonij itd. kakor moč, silo udeležencev, njihovo splošno-gospodarsko, finančno, vojaško in siceršno moč. V okviru kapitalizma se morajo ta nasprotja reševati s silo. Brez nasilne nove razdelitve kolonij ne morejo nove imperialistične sile dobiti privilegije, ki jih uživajo stare in manj močne imperialistične sile.

Bistveno spoznanje, brez katerega se v pogojih imperializma ni mogoče prav znajti, je torej spoznanje, da izvršena razdelitev sveta ne more biti nikdar dokončna, da mora prihajati do novih in vedno novih razdelitev vse dotlej — ne morda dokler ne bo dosežena „pravična“ razdelitev, ki je prav tako nemogoča kakor „pravična“ mezda v pogojih kapitalizma, ampak — dokler protiimperialistična družbena sila ne zaključi imperialističnega razdobja. Iz tega spoznanja pa sledi zaključek, da se s stališča nove družbene sile, družbenega napredka, to je z edinega objektivnega, občečloveškega stališča v imperialistični vojni ni mogoče postaviti na nobeno stran. Kajti imperialistična vojna po svojih smotrih nima — in to je bistveno za njeno presojo — nobenega sproščevalnega značaja, kakršnega so imele vojne predimperialističnega razdobja, ki so rušile absolutizem, fevdalizem in tuje jarme ter dvigale civilizacijsko, človeško in narodno milijone na višjo raven. Imperialistična država je objektivno nekaj drugega, kakor je bila narodna

država velikega naroda v prejšnjem razdobju; njegova nacionalna ideologija, ki je bila tedaj progresivnega, ker osvobojevalnega značaja, je sedaj postala reakcionarna, ker zasuznjevalnega značaja. Imperialistično „narodnostno“ načelo vsebuje poleg zedinjenosti lastnega naroda tudi še gospodstvo nad drugimi narodi...

VIII.

Imperialističnemu razdobju dajejo po eni strani pečat vladajoči razredi imperialističnih sil, njihovi smotri in osvajačni boji med njimi. Po drugi strani mu dajejo vedno bolj prevladujoč pečat resnični osvobodilni boji protiimperialističnih sestavin družbe pod vodstvom nove družbene sile. A s tema dvema osnovnima in antipodnima elementoma še nismo izčrpali vso obstoječo družbo. Kakor namreč ni „čistega“ kapitalizma, kajti ob kapitalističnih oblikah gospodarstva živijo ali bolje životarijo dalje tudi še predkapitalistične oblike (kmečko gospodarstvo in mala obrt), prav tako tudi ni „čistega“ imperializma z dvodelbo v imperialistične sile in od njih zatirane razrede in narode, ampak so vanj vrasle tudi še državno-politične formacije, v katerih je treba še dovišiti meščansko-demokratsko revolucijo. Tako se je šele v času „prezrelega“ kapitalizma v zahodni Evropi začelo v vzhodni Evropi in Aziji (v Rusiji, Turčiji, Perziji, Kini itd.) s prvo rusko revolucijo l. 1905. razdobje meščansko-demokratske revolucije. Hkrati se je vse bolj ostrilo tudi vprašanje dovršitve te revolucije za zatirane narode v Avstro-Ogrski.

Vsi ti momenti procesa narodne in meščansko-demokratske osvoboditve so bili vpleteni v proces imperialistične vojne od vsega začetka. Saj so bili sarajevski strelji, povod za vojno iniciativo Avstro-Ogrske, izšli iz narodno-osvobodilnega gibanja južnoslovanske mladine, ki je oprla svoj boj na meščansko-demokratsko Srbijo kot Piemont. In imperialistična vojna se je razvila iz narodno-obrambne, narodno-osvobodilne vojne Srbije zoper osvajačni napad Avstro-Ogrske. Naša uradna narodna zgodovina se omejuje na ta začetni moment vojne in nas zato seveda ne more orientirati v resničnem svetu...

Omejeni liberalno-demokratski pogled sploh ne vidi bistvenega osnovnega družbenega procesa v pogojih imperializma in slepi ljudi, češ da je šlo v svetovni vojni v bistvu prav za take osvobodilne smotre. Naša, njegovi nasprotna teza je, da ti momenti niso niti najmanj spreminjali osvajačnega bistva te vojne, ki so mu bili v okviru imperialističnega sveta vseskozi podrejeni. Gibanja, ki so se borila za svobodo svojih narodov na strani enega ali drugega vojnega bloka — n. pr. Poljaki na strani nemškega, n. pr. Čehi in Arabci na strani zavezniškega —, so objektivno bila orodja, pomagači v imperialističnem boju za novo razdelitev sveta, za gospodstvo nad svetom. Taka je bila usoda narodnostnega načela v novih zgodovinskih pogojih za razliko od predimperialističnega razdobja, ki smo ga obravnavali v petem poglavju. Imperialisti so izkoriščali gesla boja za svobodo zasuznjenih narodov v prid svojemu boju za zasuznjenje narodov...

Tako je s to rečjo z načelnega vidika. S praktičnega vidika pa so imele seveda v konkretnem poteku vojne velik pomen tudi kvantitativne razlike v izkoriščanju osvobojevalnih gesel, ki z načelnega vidika niso v nobenem pogledu bistvenega značaja. Če hočemo razumeti, kako je nastal in se utrdil liberalno-demokratski nazor o vojni, se moramo ozreti na razlike v moči ideološkega orožja obeh vojnih blokov, na razlike v teži njunih ideloških argumentov. Poglavitni gesli nemškega bloka sta bili geslo boja proti naravno zelo malo simpatični angleški hegemoniji na zahodno stran in geslo boja proti še manj simpatičnemu ruskemu carizmu na vzhodno stran. Zavezniški blok pa je opozarjal na grozečo nevarnost naravno zelo malo simpatične nemške hegemonije, hkrati pa je izhajajoč iz obeh formalnih kriterijev obtoževal Nemčijo in Avstrijo bojaželjnosti in napadalstva ter pripisoval krivdo za ti dve njuni „lastnosti“ njunemu notranjemu družbeno-političnemu ustroju. Obe ti dve monarhiji nista bili parlamentarni, v njih je torej vladal nekaj polabsolutizem: odločilno težišče državne politike je bilo pri obeh

monarhih in njunih kamarilah, ne pa pri parlamentarnih reprezentancah, kakor v Franciji in Angliji. Zavezniški blok je postavil tezo, da sta Nemčija in Avstrija uničili evropski mir zato, ker njuna politika ni bila „pod nadzorstvom demokracije“, in je tako postavil v svojo službo liberalno-demokratsko ideologijo — čeprav je bila v njegovi vrsti tudi carska Rusija! Voja naj ima svoj pozitivni smisel v tem, da pomore nemškemu narodu k osvoboditvi od pruskega junkerstva in „kajzerizma“ in uvedbi doslednega liberalno-demokratskega ustroja, — avstrijskim narodom pa k popolni enakopravnosti. Prav ta poslednja programska točka je dobivala poseben poudarek in pomen, kolikor bolj so se zavezniki postavljali na stališče, ki jim ga je nasvetoval predstavnik češke liberalne demokracije Masaryk, — razdelitve Avstrije na njene narodne dele. Tako je postala „osvoboditev malih narodov“ geslo zaveznikov, v vrsti katerih se je nahajala tudi še „ječa narodov“, carska Rusija...

Zveza liberalne demokracije z zavezniškim imperialističnim blokom je bila velikansko slepilo. Skrila je imperialistično osnovo in bistvo svetovne družbe in njene vojne s hinavsko tezo, da obstojita samo nemški imperializem in militarizem, z neresnično tezo, da sta imperializem in militarizem plodova predmeščanskih razredov in državnih oblik, in z neiskrenimi obljubami o razorožitvi in uvedbi arbitraže v mednarodnem pravu po zmagi „demokracije“ nad pruskim junkerstvom in militarizmom... Kako pa nam je oceniti obljubo o osvoboditvi malih narodov — seveda samo v Avstriji in Turčiji? K odgovoru na to vprašanje nas najbolje povede Masarykova argumentacija Briandu v začetku l. 1916.: Z razdelitvijo Avstrije se resnično oslabi Nemčija in tako zavaruje Francija. „Ne pretiram“, pravi Masaryk, „če trdim, da je antanta z našim programom o razdelitvi Avstrije dobila pozitiven program — premagati osrednje sile in jih finančno in drugače kaznovati, ni bilo dovolj; vzhodno Evropo in Evropo sploh je bilo treba reorganizirati.“ Kaj je torej objektivno pomenilo navezovanje avstrijskih zatiranih narodov na zahodne velesile (tudi na Italijo)⁵ v svetovni vojni? Pomenilo je okrepitev njihovega ideološkega orožja in tudi podporo njihovi vojni moči, ni pa pomenilo dokončne rešitve narodnostnega vprašanja v vzhodni in srednji Evropi, ki se na imperialistični osnovi rešiti ne da. Zahodnima imperializmoma pa dejansko ni šlo za svobodo tistih narodov, ki sta jih „osvobojevala“, ampak za postojanke, ki bi jih dobila v državah teh narodov in ki bi jih izkoriščala za zagotovitev svojih imperialističnih pozicij na svetu. Z edinega objektivnega, občečloveškega stališča je edinole to bistveno in nič drugega bistveno biti ne more.

⁵ Danes je prav umestno opozoriti na dejstvo, da so Čehi pod Masarykovim vodstvom vodili med svetovno vojno italofilsko politiko, da so njihovi predstavniki l. 1917. v boju med Jugoslovanskim odborom in italijansko vlado izjavili v Rimu, da se ne zanimajo za jugoslovansko vprašanje, in da je Masaryk vselej omenjal samo Srbe in Hrvate, medtem ko je očitno čez Slovence s svojim molkom o njih že napravil križ (gl. dr. Bogumil Vošnjak: U borbi za ujedinjeno državo, str. 252), podobno kakor ga je izrecno v nekem dokumentu, katerega besedilo še ni objavljeno, napravil tudi Pašič (ibid. str. 261/2). Taka so pota liberalne demokracije, ki „zna“ vezati osvobajanje narodov z bojem med imperializmi... Taka so pota tistega „pravega realizma“, ki ga zastopa „Slovenija“ (št. 20 od 17. maja 1940 v u.-jevem pregledu majskega zvezka „Sodobnosti“) in ki se s pravo besedo imenuje nacionalna omejenost in sebičnost pa povrhu še kratkovidnost. Za u.-ja je vse tisto, kar je objektivno bistveno, „za nas [Slovence] drugotnega pomena“. Kratkoviden je v toliki meri, da sploh ne vidi mogočnosti tretjega, protiimperialističnega izhoda iz prve svetovne vojne; zanj se je bila lahko iztekla samo v eni ali drugi imperialistični smeri in so torej mali narodi morali prisloniti svojo pravično stvar na eno od njih po „verjetnostnem računu zase“ (n. pr. Poljaki na to, Čehi na drugo). Vse drugo mu je pa „brezplodno racionalistično modrovanje“, „zgolj z neke ideološke ravnine“, ki naj bi se ga narodno zavedni Slovenci „odvadili“, kolikor se ga z u.-jem vred že niso, in se oklenili versajskega statusa quo v neutemeljenem prepričanju, da mu lahko sledi le slabše, nikakor pa ne boljše!

D a n e s pač samo še kaki prav zelo „zaostali ptiči“ wilsonizma lahko trdijo, da so češka in druge liberalne demokracije prav storile, ko so podredile osvobojenje svojih narodov enemu taboru v svetovni vojni, kajti prav iz te osnove je izvirala labilnost n. pr. češke in poljske svobode... Toda t a k r a t, ko je bilo še tako težavno, postaviti se na stališče izven liberalne demokracije in proti njej, je iz zveze te demokracije z antanto vzcvetel strupen jesenski cvet, čigar plod „uživa“ človeštvo te dni... Tistega cveta se je zlasti treba lotiti s kritičnim nožem, da popolnoma izgine mistificirana podoba prve svetovne vojne in versajskega miru; z njune prave podobe moramo odgrniti bleščeče, a lažno ogrinjalo wilsonizma.

Če hočemo do konca odgovoriti na vprašanje, kako je mogla svetovna vojna s svojim konkretnim potekom in izidom vdahnuti liberalni demokraciji toliko pozne življenjske sile, da se je vzdržala v tem lažnem blišču še novi dve desetletji, si moramo nekoliko podrobneje ogledati nadaljnji zgodovinski potek, in sicer predvsem oba dogodka, ki pomenita svojevrstno peripetijico v nespremenjeni smeri svetovne vojne in ki sta nastopila spomladi l. 1917.: marčno revolucijo v Rusiji s padcem carizma ter vstop Združenih držav Severne Amerike v vojno. Ta dva dogodka sta omogočila antanti podaljšanje ideološkega plašča za toliko, da je lahko z njim „popolnoma“ pokrila svoje imperialistične kremplje.

Na tehtnici ideoloških argumentov v vojni se je skledica antante sunkovito znižala. Videti je bilo, da predstavlja sedaj ona nov svet prave, dosledne liberalne demokracije, medtem ko predstavljata osrednji monarhiji stari, predvojni evropski svet, reakcijo z vidika liberalne demokracije. Z zmago antante doseže torej evropsko človeštvo tisto dokončno ureditev, ki mu zagotovi nadaljnji mirni, „demokratični“ napredek, katerega si je bila tako lepo naslikala liberalna demokracija! Gre za tako preureditev meddržavnega življenja na temelju samoodločbe, enakosti in bratstva narodov, kjer ne bo nobenih imperialističnih krivic in kjer bo vladalo pravo namesto sile...

V marcu 1917. je petrogradski sovjet razglasil geslo „miru brez osvojitve in vojnih odškodnin na temelju pravice narodov do samoodločbe“. Ko je v maju 1917. nadaljujoči se val ruske revolucije odpihnil prvo začasno vlado (Lvov-Miljukov) zaradi njene izjave zaveznikom, da hoče Rusija nadaljevati vojno „do zmage“, je morala nova začasna vlada (Kerenski) sprejeti vsaj navidez sovjetovo geslo za svoje „vodilo“ in hkrati izjaviti, da se Rusija odpoveduje vsem osvajalnim načrtom in tudi od svojih zaveznikov zahteva „revizijo njihovih vojnih smotrov“ v tem smislu. — Za razliko od te ruske vlade, ki je morala pod pritiskom mirovnega razpoloženja in gibanja množic govoriti o miru, pa je Amerika stopala z demokratičnimi Wilsonovimi gesli v vojno. Ameriška vojska naj pomaga „napraviti Evropo sposobno za demokracijo“ in naj zaključi svetovno vojno, ki je bila videti skozi krivo prizmo liberalne demokracije — po besedah Beneša iz l. 1926. — „po svojem značaju in bistvu grandiozni vrhunec boja za evropski demokratizem, ki se je začel s humanizmom, renesanso in reformacijo ter vodil k evropskemu političnemu individualizmu, konstitucionalizmu in parlamentarizmu naše dobe“! K takemu zaključku svetovne vojne, k zmagi antantnega imperializma, zavitega v tako lepe liberalno-demokratične besede, je Amerika mnogo prispevala. Ruska revolucija pa je v svojem nadaljnjem teku odločilno prispevala k zaključku tistega evropskega razvoja, ki je vodil do — meščanske demokracije. To pa ni pomenilo več samo neko peripetijico v teku vojne, ampak mnogo več: prelom v družbenem razvoju.

Kaj je pomenil ta prelom? Najšibkejši člen imperialistične verige se je zlomil. Na mesto liberalne demokracije je stopila nova družbena oblika. Hkrati se je Rusija z novembrsko revolucijo izvila iz imperialističnega bloka antante. Dogodek ni presenetil samo imperialistov obeh taborov, ki so si obetali od notranjih zmed v Rusiji velike koristi, ampak tudi liberalno demokracijo vsega sveta, ki ni mogla razumeti ta „fantastični eksperiment“. Bila je prepričana, da lahko traja le kratek čas, in je od dne do dne pričala-

kovala njegov konec. Z umom in srcem je bila na strani protirevolucije tem bolj, čim bolj se je uveljavljal mednarodni vpliv ruskega „zgleda“ na delavske množice: te so v njem odkrivale tisto pot v socializem, ki jo je dotlej socialna demokracija le v teoriji označevala, in so menile, da lahko le s takih novih pozicij nova družbena sila kljubuje imperializmu kot sistemu, medtem ko jih je socialna demokracija, podpirajoča imperialistična bloka v medsebojnem boju, silila na proimperialistične pozicije. Bistvena novost, ki jo je prinesla ruska revolucija v družbeno stanje, je tičala v tem, da se je ob proces imperialističnega spopada in zoper njega dvignil drugi proces protiimperialističnega boja s stopnje zgolj notranjega boja znotraj imperialističnih držav v območje meddržavnih odnosov.

Naravni nasledek je bil, da se je ustvarila ob stari fronti še nova fronta — v obrambo imperializma. Ruska revolucionarna vlada je zahtevala od zaveznikov, da pristopijo k splošnim mirovnim pogajanjem, in je to zahtevo podprla s pretnjo, da sicer sama sklene separatni mir in proglasi svoje dolgove njim za neobstoječe. Zavezniki niso ugodili njeni zahtevi, nakar je pretnjo izvršila. S svojim ravnanjem je antanta prepustila od vojne oslabiljeno in izčrpano Rusijo pritisku Nemčije (mir v Brestu Litovskem marca 1917), nato pa jo je še blokirala in aktivno posegla v državljansko vojno na strani protirevolucije. Antanta je tako razširila svojo osvajalno vojno z intervencijsko vojno zoper rusko revolucijo v osvajalno vojno zoper Rusijo in jo s posebno silo nadaljevala po porazu Nemčije. V tem konfliktu je liberalna demokracija morala pokazati svoj pravi obraz.

Sladke so bile besede Wilsonove v šesti od njegovih slovitih štirinajstih točk od 18. januarja 1918, ki je bila posvečena Rusiji. Zavzel se je za evakuacijo vsega ruskega ozemlja in za tako ureditev vseh ruskih vprašanj, ki bi Rusiji zagotovila najboljše in najsvobodnejše sodelovanje drugih narodov v smotru popolne in neevirane mogočnosti njenega nezavisnega odločanja o lastnem političnem razvoju in narodni politiki; z odprtimi rokami naj bo sprejeta v družbo svobodnih narodov s tako družbeno-politično ureditvijo, kakršno si sama izbere, in uživa naj vsestransko podporo, ki bi jo potrebovala in želela. Ta svoj ruski program je zaključil z opominom: „Vedenje drugih velikih narodov nasproti Rusiji v naslednjih mesecih bo preskusni kamen za njihovo dobro voljo, za njihovo razumevanje njenih potreb, različnih od njihovih lastnih koristi, kakor tudi za razumnost in nesebičnost njihovih simpatij.“ Kaj je pokazal „preskusni kamen“? Odgovarjajo naj dejstva: Nemška vojska je po kapitulaciji Nemčije v novembru 1918 evakuirala vse ozemlje bivše Rusije razen baltičskih pokrajin, v katerih je na zahtevo zaveznikov morala ostati toliko časa, dokler niso prišle zavezniške čete! Češka narodna vojska, ki je bila od februarja 1918 sestavni del francoske armade in ki ji je sovjetska vlada v marcu dovolila, da odide z orožjem preko Sibirijske in Vladivostoka na zahodno bojišče, se je v maju „uprla“(!), zavladovala na ruskem ozemlju okoli Urala zato, da je omogočila in zaščitila zbiranje protirevolucionarnih življev pod vodstvom carista Kolčaka. V Murmansk in Arhangelsku so se izkrcale angleške čete, pozneje tudi ameriške čete, Daljnji vzhod so zasedle japonske in ameriške čete, Zakavkazje je zasedla angleška vojska, v Odesi se je izkrcala francoska vojska... Dne 26. maja 1919 je sporočil svet petorice v Parizu z Wilsonom, Lloyd Georgeom in Clemenceaum na čelu Kolčakovi vladi, da jo je pripravljen podpreti z vsemi vojnimi potrebščinami, če da zaveznikom jamstva, da ima njena politika iste smotre kakor njihova. Na številne predloge sovjetske vlade, naj bi se začela mirovna pogajanja, se zavezniki sploh niso ozirali. Poljska tudi-„demokracija“ je takoj 1. 1918. izkoristila ugodni položaj in se znala prikupiti antanti s „teorijo o poljski barieri proti boljševizmu in o izločitvi Rusije iz evropske politike za petdeset let“ (tako nas poučuje o njej Beneš 1. 1926.); v znamenju tega svojega poslanstva je osvojila s pomočjo antante velika ukrajinska, beloruska in litovska ozemlja, kjer je tanka plast poljske šlahte in poljskega meščanstva vladala nad drugonarodnimi ljudstvi, in poskusila osvojiti

z vojno l. 1920. Ukrajino do Dnjepra. Antanta je nadaljevala z intervencijo in blokado Rusije vse dotlej, dokler ji je to bilo mogoče, t. j. dokler se ni nova Rusija toliko okrepila, da so morali vsi sosedi skleniti ž njo mir in je moral ves ostali svet priznati faktično oblast sovjetske vlade na vsem preostalem ozemlju bivše Rusije; priznanja te vlade de iure so sledila (l. 1924., sedem let po revoluciji, sta jo priznali Anglija in Italija, Združene države pa šele deset let pozneje, l. 1934.). Navedena dejstva sama brez komentarja dajejo več ko zadosten odgovor na vprašanje, kakšen je pravi obraz „liberalne demokracije“ v pogojih imperializma, kaj je bil wilsonizem v praksi...

IX.

Zmaga antante ni mogla biti babica kakega „novega sveta“, ki ga je obljubljala liberalna demokracija ljudstvom, marveč je lahko dovedla le do miru, ki je bil samo nadaljevanje antantne vojne in nič drugega biti ni mogel. Kakšen je bil pravi, dejanski smoter obeh vojujočih se blokov? Nova porazdelitev sveta. Ta smoter je zmagovalni blok tudi dosegel — toda le za omejen čas, za razdobje „versajskega miru“. Oglejmo si sedaj to novo „versajsko“ stanje mednarodnih odnosov glede na tri poglavitne sile sveta: velike zmagovalce (Združene države, Anglija, Francija), velikega premaganca (Nemčija) in velikega „izrinjenca“ (Sovjetsko zvezo)!

O velikih in malih zmagovalcih samo nekaj besed: V velikanski meri je narasla gospodarska in finančna moč Združenih držav, ki pa niso pristopile k nobeni osvojitvi; njihovo nadaljnjo pozicijo oznamenjuje odklonitev vstopa v Društvo narodov, kjer se niso hoteli dati uporabiti kot drugovrstna velesila od Anglije, ki je njihovo idejo izvedla v svoj prid. Anglija ni samo ohranila gospodstva nad morji, ampak tudi pograbila večino nemških kolonij in večji del arabskih dežel, ki so bile dotlej pod Turčijo, zlasti tudi Mossul z njegovimi petrolejskimi izviri; vobče je angleški imperializem v prvih povojnih letih smrdel najbolj po prednjeazijskem petroleju, ki ga ni privoščil niti Franciji niti Združenim državam. Francija je povečala svoj afriški kolonialni imperij, predvsem pa dobila hegemonijo v Evropi s svojim vplivom na vrsto malih držav v vzhodni in srednji Evropi, ki jim je bila sicer ne edini, a vendar poglavitni varuh — pred vplivom ruske revolucije. Nastanek teh novih držav na ozemlju razpadle Avstro-Ogrske, na ozemlju od Nemčije premagane Rusije in od antante premagane Nemčije odnosno okrepitev že prej obstoječih malih narodnih držav sta bila vsekakor le postranski proizvod svetovne vojne, če ju gledamo — in tako ju je treba gledati — s svetovno-političnega vidika. S tega vidika so bile pri vsej svoji formalni suverenosti dejansko le postojanke velikih zmagovalcev pa tudi drobiž v njihovih rokah...

Z velikim premagancem, z nemškim imperializmom so zmagovalci ravnali čisto brez usmiljenja: vzeli so mu vso prekomorsko kolonialno posest, ga popolnoma razorožili na morju in v zraku, močno omejili njegovo oborožitev na kopnem — bili bi jo še bolj, če ne bi bilo motečega vpliva ruske revolucije — ter mu kot „edinemu“ krivcu ali „povzročitelju“ vojne naložili velikansko vojno kontribucijo v obliki „reparacij“.

Dve poglavitni nalogi so si zastavili versajski zmagovalci, ko so z zmago dobili iniciativo v svoje roke: tiščati potolčenega nemškega tekmeca k tlom vsaj za dobo nekaj generacij in pa uničiti Sovjetsko zvezo. Angleški publicist D. N. Pritt pravi (v svoji knjigi: „Ali se mora vojna razširiti?“, izišli v začetku tega leta), da so morali kmalu spoznati, da so „odgriznili več, kakor so bili v stanu prežvečiti“. Pokazalo se je namreč kmalu, l. 1922. z rapalsko pogodbo med Nemčijo in Sovjetsko zvezo in l. 1923. z novim revolucionarnim valom v Nemčiji, da prvi smoter izključuje drugega. Zato so začeli glede prvega smotra popuščati (Dawesov načrt, pripustitev Nemčije v Društvo narodov po locarnskem paktu, Youngov načrt itd. itd.) in so popuščali zmirom bolj in tem bolj, kolikor bolj se jim je odmikal tudi drugi smoter, ki je vse bolj postajal poglavitni.

Na to plat versajskega sistema je treba danes posebno trdovratno opozarjati, kajti bila je naši javnosti dolgo vrsto let zamolčevana, čeprav je prav ona bila bistvena in brez njenega poznanja ni bilo mogoče prav razumeti celotnega dogajanja v zadnjih dveh desetletjih. V vsem tem razdobju so bili odnosi imperialističnega sveta do Sovjetske zveze nenehoma grozilni. Ne bomo navajali nobenega od številnih raznovrstnih incidentov in proklamacij, ki so se vedno znova ponavljali in ogrožali mir tiste velike države, ki je bila izobčena iz občestva „civiliziranih“ držav in ki ji ni bil dovoljen v versajski Evropi prav noben diplomatski vpliv niti v času, ko so jo imperialisti zaradi medsebojnih nasprotstev „trpeli“ v pokojnem Društvu narodov. Opozarjamo samo na izdatno podpiranje „bariere“ ali „zdravstvenega kordona“ vzhodnoevropskih držav, ki so ločevale Sovjetsko zvezo od Evrope. Te države, katerih ozemlja so bila v času ruske revolucije zasedena od nemških čet oziroma so jih te čete zasedle v teku boja proti revoluciji (n. pr. Finska) in ki so jih nato zavezniki uporabljali kot oporišča za intervencijo, so bile pripravljene odskočne deske za pripravljani ofenzivni naskok „zahodne civilizacije“.

Zakaj je bila nova Rusija trn v peti varuhom te civilizacije? Uvedla je socialistični družbeni in gospodarski red, narodnostno-politično pa se je uredila na osnovi internacionalistično pojmovanega narodnostnega načela in pravice samoodločbe narodov v federacijo vseh od ruske revolucije zajetih narodov. Ruska revolucija torej v resnici ni bila „ruska“, ni bila omejena na en sam velik narod, ni bila nacionalno omejena, kakor so bile vse prejšnje revolucije. Njeni odločilni koraki so se sicer izvršili v središčih naroda Velikorusov, toda ona ni hotela vzdržati prav nobenega privilegija zrušene družbe, tudi narodnostnega ne in je zato proglasila svobodo vseh narodov, ki so dotlej živeli skupaj z velikoruskim vladajočim narodom v njegovi državi in niso bili ž njim narodno enakopravni. Ko so tako revolucionarji zadavili tisti imperializem, s katerim so imeli opraviti navznoter, to je velikoruskega, pa jim seveda ni prišlo niti na misel, da bi pomagali narode, ki so jim s svoje strani dali svobodo, pognati pod jarem ali v naročje kateremu koli drugemu imperializmu, kamor jih je gnala domača meščanska reakcija. Niso se postavili na stališče, da jim za usodo narodov, katerim so deloma tudi sami pripadali, ni nič mar, ampak so jih vabili v državno zvezo z novo rusko državo. Te zveze se tem narodom ravno zaradi tega ni bilo treba bati, ker jim je priznavala popolno pravico do samoodločbe. To je prvi temelj federacije držav, ki se od l. 1922. imenuje Zveza socialističnih sovjetskih republik in ki se razlikuje od vseh drugih znanih federacij. Tu je hkrati vidna prva temeljna razlika med liberalno-demokratskim „wilsonističnim“ in pa „ruskim“ pojmovanjem samoodločbe narodov, ki seveda liberalnim demokratom ne more biti razumljiva. Po prvem pojmovanju je n. pr. meščanstvo varno vodilo narode bivše Avstro-Ogrske skozi tako imenovani „prevrat“ v naročje antanti — mimo ljudsko-demokratskega prevrata, v katerem bi se bili ti narodi osvobodili in hkrati strnili v skupno prot imperialistično enoto; taka enota bi jih bila lahko resnično, ker za trajno, obranila pred vsakim zunanjim imperializmom pa jih tudi rešila medsebojnega imperializma, to je njihovega medsebojnega odpada v sovražnem ločevanju. Prvo pojmovanje torej ločuje narode v sovraštvo in v medsebojnem boju, medtem ko jih drugo povezuje v nadnarodno skupnost. Drugi temelj sovjetske federacije narodov je stališče dejanske, ne samo pravne enakopravnosti narodov. Tu imamo drugo temeljno razliko med obema pojmovanjema samoodločbe. Prvo, meščansko, pozna samo formalno enakopravnost „enako“ suverenih velesilnih narodov in malih ali nerazvitih narodov. Drugo pa meni, da mora bolj razviti in močnejši narod pomagati zaostalemu in šibkejšemu, da se dvigne na višjo gospodarsko in kulturno raven. Očitno je, da je resnična federacija, ki res lahko zadovolji federirane narode, mogoča le na temelju dejanske enakopravnosti, kakor posameznike lahko za-

dovolji le dejanska enakopravnost, to je taka enakopravnost, ki jim omogoča, da lahko dejansko izkoristijo vsem „zajamčene“ pravice.

O svetovnopoličnem pomenu „ruske“ rešitve narodnostnega vprašanja se lahko vsakdo prepriča iz vsake novejše resne obravnave tega vprašanja. Vzemimo n. pr. francoskega strokovnjaka za to vprašanje Paula Henryja knjigo „Le problème des nationalités“ iz l. 1937. in navedimo njen zaključni odstavek: „Kako so lahko svobodne narodnosti združene v skupnem organizmu, si morda lahko predstavljamo ob zanimivi federaciji tolikih ljudstev, Sovjetski zvezi, ki je prelomila s staro caristično politiko rusifikacije in si prizadeva razviti v čim večji meri umetniške in književne zmožnosti sleherne etnične skupine, katerih jezike spoštuje in ki jim daje popolno upravno avtonomijo v prepričanju, da je ta svobodnost najboljši cement, ki veže toliko ljudstev v skupno usodo... Absurdnost narodnega sovraštva vedno bolj vodi duha k misli, da bi naš stari svet rešila neka internacionalna ureditev, ki bi na mesto sedanjih meja s trnovo ograjo carinarnic, topov in zavisti postavila skladno združitev sposobnosti in duha vseh narodov.“ Ko je v decembru l. 1922. vsesovjetski kongres nadomestil dotedanje pogodbene odnose med Rusko socialistično federativno sovjetsko republiko in ostalimi sovjetskimi republikami s čvrsto konfederacijo, imenovano Zvezo socialističnih sovjetskih republik, je tedanji „Slovenec“ (Ljubljana) zapisal 3. januarja 1923 v uvodniku „Ruska zvezna država“: „Rusija se čezdalje bolj utrja. Ruski kmet ima zemljo, ruski narodi pa svobodo, na podlagi katere se lahko kulturno razvijajo in gospodarsko dvigajo. To so trajne pridobitve...“ Menimo, da mu te mirne in stvarne ugotovitve ne bi bilo treba preklicevati...⁶

Pri presojanju odnosov zahodnih velesil do Sovjetske zveze v dobi intervencije in po njej moramo imeti pred očmi tudi tisti silni val revolucionarnega delavskega gibanja, ki se je po svetovni vojni samoraslo dvigal in stresal vso evropsko družbo, zlasti premagano weimarsko Nemčijo in pa Italijo, ki je bila sicer zmagovalka, po notranjem občutju pa premaganka. Na Madžarskem je ta val dovedel do revolucionarnega prevrata, ki pa ga je končala po treh mesecih zunanja intervencija. Vendar se revolucionarna nevarnost v Evropi na sploh ni zmanjšala vse do jeseni l. 1920, ko je bila vržena rdeča armada nazaj izpred Varšave in iz Lvova, kamor jo je bil pripeljal odgovor na poljski napad na Kijev. Ta poraz rdeče vojske je utrdil versajski mir na vzhodu pred nevarnostjo razširjenja ruske revolucije. Vendar je velikanska, popolnoma neodvisna revolucionarna država, ki je trdovratno hotela živeti po svoje in ne po pravilih imperialistične civilizacije, s samim svojim obstojem krepila in usmerjala vrenje med delavskimi in kmečskimi množicami v ostali Evropi. V še večji meri pa je motila zmagovalcem v svetovni vojni uživanje na novo razdeljenega sveta s svojim vplivom na polkolonialna ljudstva, meječa nanjo v Aziji, in tudi na nesosedna kolonialna ljudstva. Prva ruska revolucija l. 1905. je bila dala prvo zunanjo izpodbudo njihovemu prebujanju, nova Rusija po l. 1917. pa je usmerila cele, bolj ali manj prerojene narodne države v protiimperialistično smer, ko se je odrekla vsem imperialističnim „pravicam“, ki si jih je bila v njih izposlovala carska Rusija. Omenimo tu samo njene l. 1920. pripravljane in spomladi l. 1921. sklenjene prijateljske pogodbe s Perzijo, Afganistanom in Turčijo! Poslednji je s svojo podporo omogočila, da je zmagala v vojni, ki jo je vodil zoper njo angleški imperializem s četami svojega grškega vazala. Angleško grabljenje, ne razdeljevanje sveta na Bližnjem vzhodu se je moralo ustaviti na mejah teh treh, k samostojnosti se razvijajočih držav in Anglija

⁶ Zabeležiti je treba, da naši „Dejanjevci“ niso še v nobeni obliki posvetili pozornosti tej internacionalistični rešitvi narodnega vprašanja, kakršno vidijo v Sovjetski zvezi. Edvard Kocbek sicer razpravlja o ideji federacije abstraktno, na ta njen konkretni zgled pa trdovratno odklanja obrniti svoj pogled...

je morala ubrati drugo pot osvajanja: prizadevala si je penetrirati jih z naložbo kapitala bodisi z ustanavljanjem podjetij za dviganje naravnih zakladov ali s posojili državam.⁷

Po tem pregledu pogojev, ki so določali odnose med zahodnimi velesilami in Sovjetsko zvezo, si lahko zastavimo še vprašanje, ali so bili ti odnosi vzdržni za daljšo dobo, kakor so želeli in se prepričevali versajci vseh vrst. Pri odgovoru naj nam pomaga dr. M., naš „prijatelj“ pri „Sloveniji“, a ne takšen, kakršen je danes, ampak tak, kakor je bil nekoč...

Pozimi l. 1920./1921. spisana in l. 1922. v reviji „Novi zapiski“ ter v posebnem ponatisku objavljena razprava dr. M.-a „Jugosloveni, Slovani in Jugoslovani“ predstavlja enega izmed zanimivejših slovenskih političnih spisov, ki seveda v takratni slovenski javnosti ni napravil nobenega vtisa, ker je bil v ostrem nasprotju do njenega razpoloženja in je vseboval zanj nedosegljiva spoznanja. Značilno dejstvo je, da je avtor spisal svoja takratna bistra spoznanja, ki danes postajajo „splošna“, medtem popolnoma zavrgel in stoji danes na takratnem stališču topoglave slovenske „javnosti“. Opozoriti moramo, da je bilo avtorjevo stališče skoz in skoz liberalno-demokratsko in slovansko-nacionalistično, a kljub temu ni bilo omejeno in slepo za določene realne odnose. Vzemimo n. pr. njegovo oznamovanje neke plati svetovne vojne, pri katerem moramo seveda odbiti njegovo neutemeljeno vero v carsko Rusijo ali v Rusijo Miljukova in Kerenskega:

„Gotovo je, da bi bila antanta uničena, da ni ruska vojska že takoj od vsega početka strla jedra centralnih vojsk; gotovo je tudi, da bi brez Rusov Amerika ne bila mogla prav nič vplivati na izid vojne (če bi si bila v tem primeru sploh upala poseči v železno debato) in prav tako je gotovo, da bi bili morali brez Rusov danes tudi Srbijanci kloniti pred nemškim diktatom... [str. 11. ponatiska]. Toneri so odločili boj, a poginili obenem, v areni pa so ostali pikadorji in maroderji, ki se pulijo za plen. Namesto Rusije, ki naj bi nas bila osvobodila kot brate, je prišla antanta in nas osvobodila samo, kolikor ji je kazalo in proti visokemu ekspanziju...“ (str. 12).

Avtor si je zastavil vprašanje, „na koga naj se zanašamo, da nas ščiti“ in nanj odgovoril takole: „Ali na Rusijo? Gotovo je, da so oči večine našega proletarskega, demokratskega naroda uprte vanjo, ali... buržoazna in reakcionarna vlada je v prikritem vojnem stanju z njo...“ (str. 14). Omenja „tisti ominozni telegram ljubljanskih Jugoslovenov, v katerem je prekipelo veselje nad poljskimi uspehi proti Rusom“ in izreka naslednjo sodbo, ki odgovarja na naše zgoraj postavljeno vprašanje: „Našo politiko so zasnovali malenkostni in nedalekovidni ljudje, ki ne vidijo preko plota sedanjega kaosa in ki mislijo, da mora ostati ustroj Evrope, kakor je danes, zlasti ne glede na Rusijo... so jo zasnovali tisti, ki mislijo, da je revolucija Rusijo za vselej odtegnila Evropi, ne pa, da je samo velik zalet, ki jo zanese prav v njeno sredo“ (str. 19).

Kakšnega duha bi imel ta pričakovani „veliki zalet“, razvidimo iz naslednjih misli dr. M.-a: „Nemčiji spričo razmerja sil v Evropi, ki — mimogrede omenjeno — ni morda šele posledica te vojne, temveč je bilo latentno in bistrim ljudem že od Bismarcka sem vidno, — ne kaže po njenem porazu drugega nego nasloniti se na Rusijo. Z Rusijo združenim Slovanom pa taka Nemčija ne more biti več nevarna, ker ne bo mogla in smela biti... [str. 32]. Smatramo navzlic vsemu, kar se je dogajalo in se še dogaja, za gotovo, da od kapitalistično-imperialističnega režima osvobojeno človeštvo vobče in slovansko posebej najde možnost in način življenja za velike in male narode... [str. 34]. Izhod nudi federativna oblika državnega življenja, ki zadošča po eni strani gospodarski in politični potrebi po večjih, pravno in gospodarsko zaključenih ozemljih, po drugi pa

⁷ V tej angleški politiki socialni in drugačni liberalni demokrati niso hoteli videti imperializma, pač pa so obtoževali Sovjetsko zvezo, da s svojim podpiranjem Turčije, Perzije, Afganistana, Mongolije Kine itd., pač z vmešavanjem v zadeve angleških in drugih imperialistov vodi imperialistično politiko!

zopet ustreza stremljenjem malih narodov po samostojnosti. — Razmere v vzhodni Evropi, katere del smo, so na kratko le-te: nebroj malih narodov v vseh stopnjah velikosti. Maso teh malih narodov tvorijo neruski Slovani. Razen teh pa en sam velik narod, čigar slika na etnografičnih kartah učinkuje kakor morje, ki je posejano z otoki. Ne da bi človek pri tem pogledu razmišljal o razvojnih, statističnih in političnih možnostih tega velikanskega organizma, čuti instinktivno: ta masa mora po vseh fizikalnih, kulturnih, gospodarskih in političnih zakonih vplivati v velikanski meri na obdajajoče jo narode. — Nova Rusija se organizira na temeljih široke federacije... In v tej federaciji bo prostora za vse male slovanske narode, ki nočejo postati kolonije romanskega in kasneje zopet germanskega imperializma... A tudi ne glede na slovanstvo: ako pogledamo historično-kritično v bližnjo bodočnost, si gotovo ne moremo misliti vzhodne Evrope drugače negoli ali federirano celó ne glede na plemensko pripadnost ali pa kup razvalin, iz katerega poberejo uporabni material zahodno-evropejski kolonizatorji, naši gospodarji“ (str. 36/7).

Zgodovinski razvoj je potrdil miselno bistvo teh izvajanj v času, ko je njihov pisec že davno pozabil nanja in danes piše v „Sloveniji“ v znamenju liberalne demokracije za „zahodno-evropske kolonizatorje“, za imperialiste, pikadorje in maroderje...⁸

(Konec sledi.)

Gledališče

OB ZAKLJUČKU JUBILEJNE SEZONE V NAŠI DRAMI

Če vzamemo ločeno, brez resnične in nujne medsebojne zveze človeška delovna področja: gospodarstvo, politiko, znanost, umetnost, socialno delovno področje in verstvo, potem menim, da smo Slovenci doslej mogli uspešno tekmovati z drugimi narodi predvsem na kulturno umetniškem poprišču. To potrjujejo imena naših kulturnih delavcev od Trubarja, Linhartarja in Prešerna do Cankarja in Župančiča, dalje prevodi mnogih slovenskih literarnih umetnin v tuje jezike, častno mesto, ki so si ga priborili zlasti v novejšem času

⁸ Dr. M. je namreč tisti mož, ki od sklepa sovjetsko-nemškega nenapadalnega pakta dosledno krmari „Slovenijo“ v skrajno antantofilski ali versajski in protisovjetski smeri. V članku „Versajstvo, wilsonizem in „Sodobnost““ („Slovenija“ od 14. junija) zavrača prvi del naših razmišljanj. Poučuje nas, da wilsonizem in versajstvo nikakor nista eno in isto, ampak da sta si „v kar največjem nasprotstvu“, kajti „versajstvo je wilsonizem samo izmalicilo“. Če bi se T. M. dejansko ravnal po pravilnem spoznanju, ki ga le v besedah izpoveduje, da „resnica ne plava zmeraj na površini, da se lahko samo sklonimo po njej“ in da „se je do spoznanja treba včasih dokopavati v napornem delu“, bi moral takoj začutiti sam, da je ves svoj pouk pobral na površini in da ni prav nič kopal po globljem spoznanju. Uvrstil je reči kar v „najpreprostejše obrazce“ liberalne demokracije in je zato dobil krivo sliko. Kdor koli bo pošteno primerjal našo razčlembó s T. M.-ovo, bo pač moral razsoditi, da ni „osnova vsega spoznanja podana že v naprej“ nam, ampak njemu, da ne trgujemo „s ceneno robo nekega političnega aksiomatizma“ mi, ampak on in da „iščemo s trudom resnico“ mi, ne pa on. Poiskali smo tisto, pod površjem skrito, notranjo zgodovinsko-dialektično zvezo med wilsonizmom in versajstvom, ki se razodeva v očitni resnici, da je wilsonizem lahko služil za temelj versajstvu, t. j. zmagi antantnega imperializma, a da nikakor ni mogel služiti kot orodje za premagovanje tega imperializma. To je bistveno, niso pa bistvene Wilsonove pobožne želje in jalovi protesti tega „pravičnika“ n. pr. zoper italijansko zasedbo Reke in poljsko zasedbo ukrajinskih dežel l. 1919. Misli samoodločbe narodov pa nikakor nima ranjki Wilson v večnem zakupu, kakor meni T. M., ki nam med vrstami skuša očitati, da smo nasprotniki te misli zato, ker nočemo biti zaostali ptiči wilsonizma. Mi smo pač v nasprotju s T. M.-om prepričani, da wilsonizem s sovjetofobstvom in antantofilstvom ni nobena pot do „svobodne zveze svobodnih narodov, v kateri bo narodni boj izgubil svoj pomen... v zvezi, ki bo edino mogla osvoboditi človeštvo nacionalnega imperializma in mu dati mogočnost, da se posveti omiki in socialnim zahtevam svojih ljudstev“, kar tudi T. M. razgláša za smoter. Gotovo je skrajno dvomljivo, ali je T. M.-u sploh „dano“, da se bo kdaj zbudil iz globokih wilsonističnih sanj...

izmed glavnih notranjih avtohtonih vzmetov umetniškega ustvarjanja in neprestanega razvoja umetnosti in pojmovanja lepote sploh. Tako more ta princip zopet prevrednotiti ali „razvrednotiti“ druge principe. Če imamo dve umetnini in če je prva taka, kot smo jo vajeni gledati, če je sodobna umetnina, druga pa je podana na popolnoma nov način, bodisi po stilu bodisi po vsebini, se more zgoditi, da je druga umetnina v kakih drugih pogledih veliko manj vredna kot prva (revna po vsebini, revna po tehniki itd.), vendar nam je nje predstava več vredna, jo rajši opazujemo kot pa prvo. Zakaj? Ker je na nov način podana. *In nje predmet imenujemo lepši.*

Seveda pa ta princip novosti ni vedno enako uporabljen v umetnosti; v umetnosti so dobe, ki so „site“ stare umetnosti in kričijo po novi, so pa dobe, kjer te sitosti ni. Te dobe najti, jih razumeti in jih pravilno rešiti, to je prav delo umetnikove genialnosti.

Faktor novosti je torej specialno estetski in umetniški in nima nobene zveze z drugimi izven-estetskimi stvarmi. V tem pogledu je razvoj umetnosti *popolnoma avtonomno estetski*: nova vrednost t. j. nova lepota nastane *v razmerju do prejšnje lepote, ne pa v razmerju do nečesa, kar ne bi bilo lepo.*

3. Vzporednost razvoja estetskih vrednot in umetnosti sploh je na videz zabisana tudi s tem, da se umetnost razvija po dveh straneh: *po stilu in vsebini.* Pozneje bo vidno, da stil in vsebina nista dva popolnoma ločena estetska faktorja, ampak imata svojo lepотно, vrednostno osnovo skupno, sta le na zunaj dva popolnoma ločena faktorja. Vidno bo, da je stil kot vsebina enako udeležen pri lepem, kolikor je lepo. Zato se more umetnost razvijati po obeh faktorjih obenem, ali pa samo po tem ali po onem. Če se umetnost razvija po stilu, tedaj se jasnost vzporednosti s socialnim razvojem nujno zabriše, čeprav je mogoče v osnovi razvoj popolnoma vzporeden s socialnim razvojem, t. j. da so vzrok temu razvoju v osnovi socialne spremembe. Tak primer je mogoče pokazati takoj pri razvoju najnovejše umetnosti od nastanka impresionizma naprej. (Dalje sledi.)

Refleksije

SODOBNA RAZMIŠLJANJA

Andrej Beličan

X.

Vera v dolgo trajanje versajskega reda je bila legitimna hčerka iz zakona, ki sta ga bila sklenila zahodni imperializem in liberalno-demokratska ideologija v svetovni vojni pred „arbitrom“ Wilsonom kot poročiteljem. Ta vera se je hranila z iluzijami o brezkriznem nadaljnjem razvoju in s predstavo o versajskem redu kot nekakem novem sistemu meddržavnih odnosov, ki je postavljen v bistvu in v glavnem na „pravično“ osnovo.

Ta liberalno-demokratska predstava o versajskem redu, ki so ga njegovi tvorci, zmagovalci antante, okitili z okraskom Društva narodov kot lažne zveze enakopravnih velikih in malih držav ter mu nadeli reklamni videz nekakega novega sistema medna-

rodnih odnosov, je bila mistifikacija dejanskega stanja. Kakor smo videli v našem pregledu, je v resnici šlo za ureditev labilnega evropskega imperialističnega ravnotežja ob izrinjeni Rusiji in ob premagani, razoroženi in s kontribucijami obremenjeni Nemčiji. Liberalna demokracija je z vsem svojim govoričenjem o pravu, ki da je stopilo na mesto nasilja, o varnosti, ki da jo bodo poslej uživale tudi male države, in o vseh podobnih takih rečeh le prikrivala tisto, kar je bilo bistveno v versajskem redu.

Prav sanjske so videti danes teorije liberalnih demokratov iz zgodnjih versajskih časov. Spomnimo se n. pr., kaj je pisal Beneš l. 1923. v članku „Zunanja politika in demokracija“: „Razvoj današnje politične družbe se giblje hitro v smeri k splošni demokratizaciji... Ideja Društva narodov je izraz težnje današnjega sveta k demokratizmu... Na nižji kulturni stopnji si stavlja država smoter... obvladati tuje ozemlje in ljudstvo. Na višji stopnji se država neha gnati za osvajanjem ozemelj in podjarmljanjem ljudstev; na mesto teh smotrov stopa praviloma gospodarska ekspanzija. Danes mineva polagoma tudi ta drugi štadij — čeprav so še zmerom države, ki sta jim ta dva smotra vsaj deloma predmet zunanje politike — in moderne države izživljajo svoje ambicije v medsebojnem kosoju na kulturnem področju...“ Beneš in ostali liberalni demokrati so očitno po vsej sili hoteli živeti v sanjskem svetu nekega neobstoječega „demokratizma“, kjer se prirejajo mednarodni muzikalni festivali in umetnostne razstave ter se kosajo literati, a ki nima nobenega stika z realno svetovno politiko, katero vodi sla po petroleju, kavčuku in drugih surovinah in kjer se vrši oboroževanje za nove porazdelitve sveta...

V prav takem sanjskem svetu je hotel živeti očak socialne demokracije in filozof weimarske demokracije Karl Kautsky, ki so mu bile menda skandinavske dežele — tipične dežele obstoječega sveta! V drugem delu njegovega — po obsežnosti, a ne po duhu — velikega spisa „Materialistische Geschichtsauffassung“, izdanega l. 1927., bemo med drugim tudi naslednje — recimo — „misli in želje“: „Čim bolj se bližamo stanju splošne demokracije v vseh bolj ali manj industrijskih državah, tem bolj odveč so armade za zaščito dežele, ki jo tem gotoveje ščiti moč demokracije tostran in onstran meje... [str. 446]. Tu odmišljamo [!] kolonialno osvajalno politiko, ki tvori med mnogimi novejšimi državami zelo znatno sporno snov... Toda svet je že domala [!] porazdeljen in v kolonialnih ozemljih se zaradi [nemško: dank!] razteznosti [!] evropskega in sedaj tudi ameriškega kapitala hitro razvija kapitalistična industrija... ([str. 445]. Mednarodni ugled, ki ga je nemška republika že zopet dobila, pa tudi izpričuje, da zavisi danes veljava nekega naroda mnogo bolj od njegovih gospodarskih in kulturnih uspehov kakor pa od velikosti njegove armade. Dejansko v današnji epohi silno (weit) razvite demokracije država, ki je obdana z demokracijami in ki nima nobenih agresivnih teženj, komaj še potrebuje armado za svojo zaščito, če je institucija Društva narodov kolikor toliko [!] racionalno zgrajena. Ko dobi Rusija demokratski režim in pristopi k Društvu narodov, tedaj odpade ena največjih ovir splošne razorožitve“ (str. 448).

Katera je bila torej Kautskega poglavitna „misel in želja“? Razteznost kapitala, oboroženega antantnega in razoroženega nemškega, je prvi stebel carstvu demokracije, ki mu manjka „samo“ še drugi stebel: razorožitev in uničenje Sovjetske zveze! Ali ne bi bila potem „demokracija“ tako popolna, da bi se lahko „demokratične“ države razorožile? Tak zaključek dela samo utopistična domišljija liberalnih demokratov! Kako bi bilo v resnici? Imperializem zahodnih zmagovalcev bi bil potem bolj zmogovit in v toliko tudi bolj zavarovan, toda moral bi ostati oborožen iz dveh vzrokov: prvič zato, da bi bil v stanu streti vsak odpor razorožencev, drugič pa zato, da bi lahko kljuboval agresivnim težnjam novih tekmecev pri izkoriščanju sveta, n. pr. Japonske — kolikor bi oborožitve ne zahtevala že sama nasprotja med velikimi zmagovalci, n. pr. med Ameriko in Anglijo...

Če se po vsem tem vprašamo, kakšna je bila objektivna zgodovinska vloga liberalne demokracije, ki se je tako zvesto oklepala versajskega statusa quo, moramo reči, da je na celi črti služila aktivnemu imperializmu velesil zmagovalk, ki jim je kratko in malo prepuščala svetovnopolično iniciativo in vlado. Ali bi mogel kdo resno trditi, da je bila kjer koli nevarna sistemu imperializma sploh in antantnemu imperializmu posebej, ali bi lahko kdo navedel kako njeno dejanje, ki je pomenilo odstranjanje imperializma? Ne, takega dejanja ni bila zmožna niti ni bila zanj pripravljena. Bogovi so jo udarili s slepoto za dejstva in zgodovinske sile, ki so že predstavljale težišče družbenega razvoja od narodov nosilcev sistema liberalne demokracije k narodom nosilcem protimperialističnega sistema. In danes, ko je zašel imperialistični sistem z drugo svetovno vojno v strašno krizo, vidimo tragikomični prizor, kako liberalni demokrati mahajo s svojimi starimi praporji, na katerih so že skoraj popolnoma zbledela tista Wilsonova gesla, ki so se pred slabim četrto stoletjem tako bleščala in zbujala tako goljufive upe...

Tisti upi so vendar šli po vodi in se ne vrnejo več! Saj so bili pomerjeni na davno minulo dobo razmeroma „mirnega“ liberalnega kapitalizma in so se rešili v dobo imperializma po svetovni vojni le zaradi zakona, ki ga je sklenil zmagoviti imperializem z liberalno-demokratsko ideologijo.

Vrnimo se za trenutek k našim osnovnim ugotovitvam iz šestega in sedmega poglavja! Imperializem je res nov sistem mednarodnih odnosov — toda ne sistem enakopravnosti držav in narodov, ampak nasprotno sistem njihove skrajne dejanske neenakopravnosti. Najbistvenejša značilnost tega sistema je finančna zasužnjenost in kolonialno zatiranje velikanske večine človeštva s strani peščice „naprednih“ držav, po prvi svetovni vojni predvsem s strani treh najmočnejših zmagovalk Amerike, Anglije in Francije, v katerih so se nakopičili v velikanski meri svetovni finančni viri. „Čistih“ demokratov, ki se menda nočejo „umazati“ z realnostjo, to bistvo seveda ne zanima! In vendar lahko samo iz tega osnovnega spoznanja izhajajo vsa nadaljnja spoznanja resničnosti današnjega sveta. Kakor vodi izkoriščanje kolonialnih ljudstev do njihovega odpora in protimperialističnega boja, prav tako nujno se upirajo premagane države izkoriščanju zmagovalcev in se tiste zmagovalne države, ki so ostale zapostavljene v finančnem, kolonialnem itd. pogledu, obračajo proti mogočnim, dejansko privilegiranim včerajšnjim zaveznicam.

V tem sistemu se morajo nasprotstva med dejansko privilegiranimi in zapostavljenimi državami stopnjevati in zaostrevati do skrajnosti, do oboroženih spopadov, v njem ni mogoče nekdanje mirno tekmovanje, enakomerno gospodarsko in družbeno razvijanje in napredovanje. Zato je doba imperializma doba nemira, vojn, katastrof. Nasprotstva med navedenimi vrstami držav so zato najvažnejši činitelj razkroja svetovnega imperialističnega sistema. Ali si je mogoče zamisliti, da bi se dosegel neimperialistični sistem sožitja narodov po drugi poti kakor po poti iztrganja narodov iz tega sistema? Druge poti očitno ni! Pot liberalne demokracije vodi narode v začaranem risu imperializma naokoli in utopist je bil, kdo je kdaj koli menil, da bi lahko vodila tudi iz njega.

Do krize in odprave versajskega reda je na temelju protislovja med imperialističnim svetom in Sovjetsko zvezo ter na temelju imperialističnih družbenih protislovij nujno moralo priti. Ni pa bilo nujno, da je nastopila v obliki revanšne vojne, v obliki druge svetovne vojne, ki naj bi po namenu svojih nosilcev le na novo razdelila svet, torej nadaljevala v drugi instanci pravdo, ki se je na prvi instanci razpravljala od l. 1914. do l. 1918. Ob ohranitvi imperialističnega reda pa je morala versajska žetev dozoreti v žetev sovraštva pri premagancih, v žetev revanše, nove vojne. Le če imperialistična žetev ne bi bila uspela v klasje, človeštvo te žetve ne bi videlo...

Weimarska demokracija, ki je po zlomu cesarske Nemčije l. 1918. navznoter pustila državni aparat v rokah prejšnjih družbenih sil, navzven pa se načelno poklonila pred zmagovitim imperializmom antante, temu razvoju ni mogla dati druge smeri. Nemčija je bila do l. 1931., dokler je morala plačevati reparacije, dejansko nekaka molzna krava,

kolonija posebne vrste.⁹ Weimarska Nemčija sama se je zmerom bolj okoriščala s popuščanjem zmagovalcev in njeni poglavitni nosilki, socialna demokracija in katoliška stranka (centrum) sta z vso vneto podpirali izrabo vse večjih mogočnosti ponovnega oboroževanja (n. pr. graditev oklopnih križark l. 1928.) — vse to gotovo ni moglo pomeniti nič drugega kakor pripravo za novo oživitve nemškega imperializma. Versajsko-weimarski poskus očitno ni bil v stanju „rešiti“ vprašanje, kakšen položaj pripadaj nemškemu narodu v imperialističnem svetu.

Weimarska demokracija kot oblika nemške liberalne demokracije ni bila in tudi ni mogla biti energična zastopnica nemškega imperializma zato, ker je liberalno-demokratska ideologija s svojim oboževanjem statusa quo v versajskem položaju lahko služila le „sitim“ imperializmom, medtem ko je očitno „lačne“ lahko samo ovirala. Imperialistična ideologija, ki je živela že vse razdobje imperializma v vseh velesilah kot izraz imperialističnih vladajočih razredov, se bolj ali manj „trla“ z demokratičnim liberalizmom in pacifizmom ter ga tudi spretno „strla“, da je v svetovni vojni stopil v njeno službo, se je morala sedaj pri „lačnih“ imperializmih ostreje obrniti proti liberalni demokraciji in premagati njen moteči vpliv v vrstah meščanstva in ljudstva. V smotru, da dosežejo potrebno strnjnost naroda zaradi prehoda k uspešni zunanjepolitični ofenzivi, so morale imperialistične družbene sile odpraviti liberalno-demokratski politični ustroj in odbiti notranjo revolucionarno nevarnost s strani nove družbene sile. Takšna je geneza obeh sistemov nacionalnega totalitarizma pri obeh velikih srednjeevropskih narodih, ki sta bila od imperialistične razdelitve sveta odrinjena — enega so odrinili s silo, drugi je pa od delitve kolonialnega plena v Versaillesu odšel praznih rok — in so zato njunima kapitalističnima gospodarstvoma manjkali dovolj široki temelji, finančni viri in surovinske rezerve; zaradi tega so njuni vladajoči razredi s starimi metodami liberalnega gospodarstva toliko težje reševali gospodarsko-socialne težave in krize ter bili toliko bolj ogroženi od nove družbene sile, ki so ji prav zato v znamenju narodnega totalitarizma in velikih imperialističnih smotrov odrekli svobodo izpovedovanja njenega družbenega naziranja. Ta prepoved se seveda samo po argumentaciji, ne pa po bistvu razlikuje od enake prepovedi bistveno okrnjenih liberalnih demokracij, ki je ne utemeljujejo s totalitarizmom, ampak z — „demokracijo“ ...

V tej kratki razčlembi geneze totalitarističnega sistema se zrcali konkretni razvoj v Italiji in Nemčiji, kjer sta se vseskoz podobno prepletala notranjepolitični in zunanjepolitični moment. Italija je sicer prva izvedla protidemokratsko „revolucijo“, a njene zunanje težnje se v prvem versajskem desetletju niso mogle prav razmahniti; njeno podpiranje revizionističnih teženj obeh podonavskih malih premagank — Madžarske in Avstrije — ter balkanske premaganke Bolgarske in penetracija polkolonije Albanije, sta le malo motila obče versajsko imperialistično uživanje. Problem njenega imperializma ni mogel postati osrednji problem odprave versajskega stanja v Evropi in na svetu, marveč je moral čakati na zaostritev obeh drugih „bolezni povojne Evrope“, da si izposodimo besede iz Drinovega uvodnika „Evropa 1938“ v „Slovencu“ od 27. marca 1938, na dozoritev problema „nemškega maščevanja“ in problema „boljševizma“, to je sovjetsko-imperialističnega nasprotja. Do zaostritve obeh teh problemov je v danih pogojih nezogibno moralo priti.

Drugo versajsko desetletje je uvedla velika gospodarska kriza kapitalističnega sistema, ki je morala zadati ideologiji liberalne, kapitalistične demokracije hudo rano. Na tem mestu lahko navedemo uvodnik „Kriza in kapitalizem“ iz „Slovenca“ od 16. marca 1932, ki ugotavlja „idejni bankrot kapitalizma“ in izreka naslednjo zaključno sodbo: „Kapita-

⁹ Od l. 1923. dalje so jo morali zmagovalci „krmiti“ s posojili in investicijami, da so jo lahko molzli. Krmiti pa se je dala v toliki meri, da ji pri molži ni bilo treba shujšati, ampak se je celo redila. Vendar jo je gospodarska kriza l. 1929.—1933. zadela v izredno hudi meri.

lizem noče zlepa zapustiti svoje prevladujoče pozicije. Ako odpovedo vsa sredstva, je pripravljen poseči tudi po najstrašnejšem. Veliko je znakov, da bi se hotel rešiti magari z novo svetovno vojno. Ob tolikšni nemorali materialističnega kapitalizma se mora človek zgroziti.“ Ta utemeljeni „predokus“ današnjih dni je izrazil mesec dni kasneje v „Slovenecu“ od 17. aprila 1932 Drin v uvodniku „Križa zaupanja“, katerega del je posvetil „posebno težki mora oboroževanja in z njimi združene vojne nevarnosti“. Presodil je položaj takole: „Kljub strašni gospodarski bedi, ki je zajela že vse narode, se z leta v leto postavljajo večji vojni proračuni in kopičijo po skladiščih gore morilnega orožja. Kaj naj to pomenja drugega, kakor da si države kljub vsem pogodbam in podpisom čisto nič več ne zaupajo, da za vsem miroljubnim besedičenjem in pisarjenjem ni drugega kakor lepa gesta, namenjena široki javnosti.“ K tej presoji res ni kaj dodati...

Takrat je bil že tretji „lačni“ imperializem, japonski, z osvojitvijo Mandžurije v l. 1931. in z napadom na osrednjo Kino l. 1932. dal zgled, kako je treba dalje samolastno deliti svet in da je pri tem mogoče uživati dejansko podporo antantnega imperializma, kolikor je ta prepričan, da se bo to deljenje nadaljevalo na račun Sovjetske zveze... Hkrati se je močno zamajala weimarska demokracija, ki je sama podirala svojo lastno stvarbo še pred svojim dokončnim propadom, prihodom nacionalsocializma na oblast. V tistem času — bilo je to še pred papeževo encikliko „Caritate Christi“, ki je izšla v maju 1932 — je bil „Slovenec“, ki dotlej še ni bil proglasil krščanskega socializma za krivoverstvo,^{9a} še sposoben, kritizirati socialno demokracijo „z leve“, kakor nam priča uvodnik „Šentflorjanski socializem“ od 15. aprila 1932. „Difficile est satiram non scribere“ vzklika ob socialni demokraciji, ki „se je razvila iz najrevolucionarnejše delavske razredne stranke“ v stranko, katere „glavna politična funkcija je, da z vsemi močmi podpira kapitalistični družbeni red“, in ki „živi danes po vsem svetu v prisrčni antanti z zastopniki velekapitalizma, ki z njeno pomočjo obvladuje proletarski razred“. O nemških socialistih pravi, da „se počasi zavedajo, da niso nič drugega kakor podaljšanje buržoazije v levo smer“, o slovenskih pa sodi takole: „Vrhovni cilj korenite preobrazbe človeške družbe in duha se je pri naših socialnodemokratskih voditeljih izpremenil v cilj obdržati lastne politične postojanke [misli seveda na institucije] za vsako ceno in v vsemi sredstvi, kakor so svojski kapitalističnim strankam, ne da bi delavstvo imelo od tega kakšne večje koristi, kakor če bi ga vodili buržoazni politiki. Svojo strankarsko posest drži naša socialna demokracija po doslednih kompromisih z meščanskim liberalizmom... Tudi naša socialna demokracija ima svoje Leone Blume, ki grme zoper propadajoči kapitalistični

^{9a} Dotlej v našem katoliškem taboru uradno gojeno in vladajočo reklamno „širokogrudno“ liberalnodemokratsko politično teorijo je morda najbolj strnjeno izrazil „Slovenec“ 28. februarja 1932 v uvodniku „Nauk zgodovine“: „Gospodarstvo je bilo v vseh časih podvrženo raznim menam. Vekovito krščanstvo se radi tega ne veže z nobenim spremenljivim gospodarskim in socialnim redom. V Cerkvi je prostora za vsak politični in socialni red, da le ni protiverski... Zgodovina nam podaja en nauk: čim bolj je Cerkve navezana na zunanje politične in družbene oblike, tem večja je škoda, ki jo trpi ob političnih in socialnih menah... Ni naloga Cerkve, da vodi državno politiko, in še manj, da se angažira za strankarsko ali razredno politiko... Moč Cerkve je notranja, je duhovna, ki pa res ne zavisi bistveno od družbenega položaja, ki ga države odkažejo hierarhiji, niti ne od cerkvenega premoženja in ugodnega situiranja duhovščine, še manj seveda od zunanjega pritiska, ki bi ga izvajala država v prid Cerkve...“ — Prav nobenega koraka naprej od te liberalnodemokratsko omejene „širokogrudnosti“ ni bilo treba napraviti našim katoliškim demokratom in socialistom in ga tudi napravili niso — niti s Kocbekovimi „premišljevanji“ ob španski državljanski vojni —, pa jih je le njihov tabor, ki je medtem uradno sprejel „ozkogrudno“ politično teorijo, obsodil kot škodljivce cerkve... Katolik, ki si upa danes trdit prav tisto, kar je trdil „Slovenec“ še v začetku l. 1932., jo skupi od nove „Revije Katoliške akcije“...

svet, medtem ko mojstrsko kompromisarijo z voditelji kapitalistične družbe, da bi se ji nič hudega ne zgodilo...“ Tudi k tej sodbi ni kaj dodati...¹⁰

Nadaljnji potek dogodkov je popolnoma ovrgel liberalnodemokratsko teorijo, ki jo je gojila zlasti socialna demokracija vsepovsod, češ da bo evropsko človeštvo po „zablodi“ svetovne vojne lepo nadaljevalo svoj predimperialistični, predvojni „postopni“ in „brezkrizni“ razvoj. S to teorijo seveda nihče več ni mogel kaj početi, odkar je nacionalsocializem raztrgal še preostale versajske vezi in pristopil h gigantskemu oboroževanju, nakar se je šele lahko začela prava zunanja akcija Italije z osvojitvijo Abesinije...

Evropa se je razklala v dva imperialistična bloka, ki sta se razlikovala med seboj po ideologiji in miselnosti — eden je bil „dinamičen“, bojevit in odločen, drugi „statičen“, miroljuben in obziren; oba pa je vezalo skupno družbeno-ideološko nasprotje do tretjega evropskega in svetovnopoličnega tabora, do Sovjetske zveze. Na tej osnovi se je imela odigrati zunanje-politična igra treh taborov, ki oznamenjuje evropsko politično dogajanje v petletju pred začetkom nove svetovne vojne in ki je morala odločiti vprašanje, ali bosta skušala oba bloka poravnati svoje račune na hrbtu Sovjetske zveze ali na lastnih hrbtih. Samo v tej luči je mogoče razumeti meddržavne odnose v teh letih in „lokavo“ podporo, ki so jo nudili mednarodni protisovjetski krogi z angleškimi na čelu totalitarnima velesilama pri vsakem njunem koraku in tako odločilno prispevali k njuni krepitvi navznoter in navzven. V Andaluziji in v Asturiji med Baski in Katalonci, pa v septembrskih dneh češkoslovaške republike je politika „nevmešavanja“ ubila idejo ohranitve „kolektivnega“ miru, ki je bila objektivno v korist obeh zavezniških velesil, vseh malih držav in pa Sovjetske zveze in ki bi bila mogla rešiti mir.¹¹ Politika nevmešavanja je pokopala hkrati s kolektivnim mirom tudi celo veliko perspektivo nadaljnjega političnega razvoja, ki je bila zvezana z nalogo rešitve miru in ki so jo izrazile „ljudske fronte“ kot svojevrstne zveze nove družbene sile z levo liberalno demokracijo, ki naj bi bile odprle pot družbeni preobrazbi. Toda ta demokracija se je izkazala skoz in skoz kot brezmočna in nesamostojna „sila“ ob svojem gospodarju, zavezniškem imperializmu... Kaj je moglo še odvrniti zaključno tragedijo?

XI.

Morala je nastopiti in nastopila je. A čigava tragedija? Kdo je idejno in dejansko poražen v „boju svetov“, da si izposodimo Drinov izraz? Menimo, da je bil „Slovenčev“ račun iz dobe „antikominternskega“ pakta zgrešen: poražena ni bila nova družbena sila, ampak — liberalna demokracija... Zaradi tega zgrešenega računa so bile v tistem času, zlasti po sklenitvi monakovskega dogovora „Slovenčeve“ simpatije na strani narodov, ki so odpravljali liberalni red. V uvodniku „Somrak krivih bogov“ je 14. januarja 1939 z neprikritim zadovoljstvom ugotovil, da se danes razkraja „vse, čemur je liberalizem v človeški družbi pripravljaval pot“ in obtožil „liberalno ero“, da „si [!] je v prid nekaj ‚vodivnih narodov‘ in njihove plutokracije podjarmila domala ves svet“. S temi besedami je

¹⁰ Glede naših socialistov je pravilnost te sodbe tem bolj očitna, kolikor je bil takratni meščanski liberalizem, s katerim so res živeli v doslednem kompromisu, slovenski stebel skrajno neliberalne in nedemokratske diktature. Res pa je tudi, da je liberalizem v tej vlogi samo za omejen čas zamenjal svojega strankarskega nasprotnika... (Kocbek pravilno pravi, da „sta se v belgrajskih centralah menjavali dve enakovredni slovenski politični garnituri“ — Dejanje 1940, str. 3.) Mimogrede bi v zvezi z gornjim citatom iz „Slovenca“ pripomnili zaradi kontrasta še naslednje: Medtem ko je znal „Slovenec“ skoraj petnajst let (od l. 1919. do 1932.) kritizirati socialno demokracijo z leve, pa jo zmorejo naši „Dejanjevci“ zgolj hvaliti z desne (gl. članek „Finska“ Janeza Gradišnika v „Dejanju“, 1940, št. 3).

¹¹ V dobi boja za kolektivno varnost je imel formalni kriterij napada stvarno politično vsebino, ki pa jo je moral zaradi politike nevmešavanja v določene napade — na Kino, na špansko republiko, na Češkoslovaško — izgubiti.

popolnoma točno oznamoval imperialistično ero, očitno pa je storil krivico tistemu „liberalizmu, ki je po zlomu tako zvane [!] reakcije plemiško-meščanskih monarhij zavladal svetu“, kakor obžaluje ugotavlja v uvodniku „Iz starega v novo“ 31. decembra 1938. V prav tem uvodniku je najbolj strnjeno zajeta tedanja „Slovenčeva“ analiza in perspektiva v naslednjih stavkih: „Zadnjih sto let te tako važne ere, ki našemu mišljenju in stremljenju vtiskuje svoj pečat, izpolnjuje smrtni boj liberalnega gospodarstva, njegove miselnosti in morale s socializmom, ki pa se tri desetletja po svetovni vojni 1914/18 sam bori za svoj obstoj s silovito dinamiko tako zvanega avtoritativizma, čigar valovi pljuskajo že ob zgradnjo držav in narodov, ki jih smatramo za trdnjave liberalne demokracije in danes za njenim okriljem branečega se marksizma. Obenem pretresa svet tekma in borba med starimi in mladimi, nasičenimi in boljšega ter širšega prostora na zemlji željnimi, na posledicah ostarele ali prerazvite civilizacije bolnimi in za višjo omiko [!] stremečimi zdravimi narodi, med katerimi [?] imajo eni več kot preveč, drugi pa se dušijo v preozkih in prebornih razmerah.“ Vsekakor moramo popraviti trditev, da se vrši tekma med „lačnimi“ in „sitimi“ velikimi narodi „obenem“ z bojem med dinamičnim avtoritativizmom in statično liberalno demokracijo; v našem razglabljanju smo že odkrili, da sta morala oba tekmovalca nujno obleči vsak sebi primerno ideološko obleko: prvi si ni mogel pomagati z liberalno demokracijo, drugi pa ne z avtoritativizmom in njegovimi „tokovi, ki brez usmiljenja rušijo starino“, kakor beremo v že omenjenem uvodniku „Somrak krivih bogov“... Kako napačno pa je bilo, metati v en koš „socializem“ z liberalno demokracijo, so pokazali tisti zgodovinski dogodki, ki so tik pred začetkom vojne in v njeni prvi fazi obrnili „Slovenčeve“ simpatije k „starim“, „nasičenim“, „na posledicah ostarele ali prerazvite civilizacije bolnim“ narodom in državam, ki jih še „smatramo za trdnjave liberalne demokracije“, ne pa več obenem tudi „za njihovim okriljem branečega se marksizma“... Predstavniki nove družbene sile so svarili, da bo politika nevmešavanja obeh zahodnih velesil z vso nujnostjo privedla do vojne, v kateri nova družbena sila seveda ne bo reševala svojih sovražnikov. Ko so se te napovedi uresničile, je liberalna demokracija zanihala v skrajno sovraštvo no nove družbene sile — in to je bil seveda zadosten razlog, da je spet lahko prirasla „Slovincu“ k srcu...

V tem novem položaju „Slovenec“ seveda ni več hotel ponoviti besede, ki jih je bil zapisal 18. avgusta 1938 v uvodniku „Pustolovska politika“: „Naša vojska ni zato tu, da... pomaga nemu v krinko gotove ideologije namišljenemu evropskemu imperializmu do zmage nad drugim... Za nas je danes nadvse potreben in koristen mir, v katerem rabimo svoje sile za plodovito delo doma, pri katerem nas noben sosed več ne moti in nima interesa, da bi nas motil ali oviral. Spor med avtoritarnimi državami in tako zvano zapadno demokracijo pa se nas tiče toliko ko lanski sneg, pa naj gre za marksistične in levičarske blodnje ali za plemenske marnje ali pa za spopad njunih interesov moči in denarja, dokler puste nas pri miru.“ Takrat je šlo za kolektivni mir in za usodo malih držav sploh ter za češkoslovaško republiko posebej — ko pa je šlo v resnici za tak spopad, ki „se nas tiče toliko ko lanski sneg“, in ko je mirovni kongres akademikov Jugoslavije v Beogradu 9. aprila 1940. dvignil svoj glas za to, „da naši narodi ohranijo mir“, ga je „Slovenec“ obsul z ognjem in žveplom... V tem novem položaju „Slovincu“ ni bilo več mar pravilne pogoje napovedi, ki jo je bil zapisal 16. junija 1938 v članku „Blaznost vojne“ (str. 2): „Vsi, ki so za vojno, se delajo, kakor da bi bili napadeni ali da bi jih kdo ogrožal, pa naj pripadajo tej ali oni ideološki stranki v Evropi. Če bi vojna res izbruhnila, bi obedve stranki kričali, da je kriva druga, in vsak bo svojega nasprotnika slikal kot napadalca, dočim je on bil po krivici napaden, v resnici pa bosta kriva oba, samo da bodo ljudje takrat od vojne propagande tako zaslepljeni in obdelani, da bodo nezmožni pravega in zdravega razsodka. Gesla, ki si jih bodo prvega dne mobilizacije zapisali na svoje prapore, bodo predstavljala vrhunec plemenitosti, idealizma in svetega napdušenja za obrambo

ogrožene domovine. Eni bodo šli v klavnico za zmago popolne demokracije, drugi za načela avtoritarnega vodstva države, eni pod parolo vzpostavitve pravičnih meja in sporazuma med narodi, drugi za ohranitev sedanjega, nadvse pravičnega stanja itd. Tisti pa, ki bodo to vojno preživeli, če ne zdravi, pa vsaj živi, bodo strme gledali, kako se je uresničilo ravno nasprotno tega, kar so pričakovali in za kar so šli v krvavo borbo...“ Isti duh, ki preveva te stavke, preveva tudi resolucijo omenjenega mirovnega kongresa, ob katerem se je „Slovenčev“ bes stopnjeval na najvišjo stopnjo... Na vprašanje, katera od teh dveh izjav je bila izgovorjena v pravem času, si lahko brez težave odgovori vsak bralec sam, ki je čutil tedaj in čuti sedaj kako skrb za obstoj slovenskega naroda v tem „boju svetov“...

Na pravilno tezo glede krivde v „Slovenčevem“ članku „Blaznost vojne“ navezujemo še posebno opozorilo, kako se vprašanje odgovornosti za osvajačno vojno ne sme zastavljati. Oba najpogostejša surovo-formalna kriterija statusa quo in revizije ter napada in obrambe smo odpravili že zgoraj v sedmem poglavju. Zavrniti hočemo še svojevrstni abstraktno-etični kriterij, ki ga je uporabil dr. Ž. M. Perić v obeh svojih že omenjenih člankih in ki v prav rafinirani obliki izpodriva edini dopustni zgodovinsko-etični ali razvojno-etični kriterij. Perić razdeljuje „odgovornost za vojno“ tako, da „so zavezniki na prvem mestu odgovorni za razmere, ki so nastale in bile po sklenjenem miru v Evropi, pa tudi za današnjo vojno v njej, čeprav je jasno, da za to vojno nosijo odgovornost tudi druge velike države“ (Dejanje 1940, str. 145) in da „bi tudi Nemčija v primeru svoje zmage (kajti nihče in tudi zavezniki nimajo monopola na vojno srečo) nosila odgovornost za bodočo evropsko vojno, če bi napravila iz svoje zmage podobno, kakor so z njo storili zavezniki v Versaillesu l. 1919., orodje za uničenje svojih nasprotnikov“ (Pravna misao 1940, str. 120). Ta kriterij dejansko opravičuje osvajačno vojno s strani predvčerašnjih premagancev v taki vojni in ne nudi nič drugega kakor popolnoma jalovo moralno pridigo imperialističnemu zmagovalcu, naj se ob svoji zmagi brzda in ponudi premagancu roko za sporazumen mir. Perić je v „Pravni misli“ advokatsko ostroumno zafrknil liberalne demokrate, ko jim je zastavil glede versajskega miru vprašanje, ali se ne bi bila Francija skušala s silo rešiti iz versajskega položaja, če bi jo bila Nemčija l. 1871. po svoji zmagi pahnila vanj, in ali ne bi bila prav tako ravnala tudi Anglija, če bi jo bile Združene države po svoji zmagi v osvobodilni vojni tako stisnile. Seveda gre tu za abstraktno analogijo in ne za zgodovinsko-konkretno obravnavanje nekega pojava. Vendar nas Perić z njo lahko neposredno pripelje do takega obravnavanja, ker nas nehoté opozarja na okolnost, da predimperialistično razdobje kapitalizma takega ravnanja s premagano državo ne pozna. Ali je morda naključje, da je bil nasledek imperialistične vojne tak mir? Nikakor ne. Tak mir je lasten imperialističnemu razdobju, v katerem so nasprotja med vesilami pognana na skrajno ostrino in se mednarodni odnosi ne ravnaajo več po pravilu: Živi in dovoli prav tako živeti tudi drugim!

Prepričani smo, da nekonkretno in nerazvojno racionalistično-utopistično gledanje, ki so mu dosedajni redi in oblike družbenega življenja nekake zmote in zablode, ne more privedi iskrene, a idealistične iskalce abstraktnega pravičnega reda prav nikamor. Če nismo metafizično slepi za realni razvojni tok družbenega dogajanja, če ga gledamo globlje, materialistično in dialektično, nam ne more biti težavno ločiti dobo progresivnega kapitalizma, ko se je kapitalizem v splošnem razvijal navzgor in so bile njemu ustrezajoče oblike mednarodnega življenja potrebne in nujne, od dobe, ko se v splošnem „razvija“ ali pravilno drči po strmini navzdol. V tisti prvi dobi je liberalna demokracija hranila v svojih oblikah družbene dobrine in vrednote; drugih primernih oblik takrat ni bilo in ni moglo biti. V boju zoper jarem tujega absolutizma osvojena narodna svoboda se je mogla in morala zavarovati v obliki suverene narodne države; to se je sicer zgodilo samo pri omejeni vrsti narodov, a prav pri teh narodih je bilo tedaj težišče zgodovinskega na-

predka. V današnji dobi prezrelega imperializma pa predstavlja „suverenost“ zlasti malih držav vse bolj votel pojem, ker je izgubila nekdanjo mednarodno osnovo pod seboj — doživela je torej medtem korenito spremembo svojega objektivnega družbenega pomena. V novi dobi lahko hranijo in odbranijo družbene vrednote in dobrine le nove oblike mednarodnega življenja. Liberalna demokracija, ki je jalovo zamaknjena v nepovratno minulo preteklost, nam teh oblik ne more nuditi. To nam je neizpodbitno pokazalo naše razglabljanje, iz katerega pa prav tako izhaja, da obstoji neki realni, neutopistični izhod za male in tiste velike narode, ki niso zainteresirani na boju za „imperialne skupnosti“ in življenjske veleprostore nekaterih velikih narodov in torej tudi ne v vojni, ki se zanj bije.

Vrednoto in dobrino narodne svobode lahko hrani in odbrani danes le oblika federativne zveze narodov, ki so pripravljeni nadomestiti medsebojno sovražno „tekmo“ v gospodarskem in političnem pogledu s sodelovanjem v skupnem življenjskem prostoru, federativne zveze narodov, ki se odrečejo vsakemu finančnemu in kolonialnemu zatiranju in prostovoljno podredijo skupnemu gospodarskemu in političnemu smotru zato, da vsem skupaj zagotovijo vsestranski razcvet narodnega življenja. Le tak mednarodni red lahko v današnjem svetu pospešuje razvoj narodov in koristi napredku človeštva, le tak red je torej lahko progresiven in — v zgodovinsko-konkretnem, edinem pravilnem družbenem smislu besede — pravičen.

(Konec sledi.)

Kritika

OB ISAČENKOVEM „SLOVENSKEM VERZU“

Anton Vratuša

(Konec)

Če ne upoštevamo dodatka, vidimo, da ima Prešeren tako zvane moške rime vsega skupaj le v 10 pesmih (Prošnja 3 : 1, Mornar 2 : 1, Od železne ceste 2 : 3, Nezakonska mati 6 : 4, Judovsko dekle 9 : 2, Zdravilo ljubezni 9 : 1, Lenora 36 : 5, Prekop 9 : 2, Neiztruhnjeno srce 9 : 1, Žensko zvestoba 39 : 5 in še 16 primerov, kjer je kratko poudarjeni zadnji zlog z nepoudarjenim). Od teh jih je 7 m-m (s samo moškimi stiki), 3 pa so m-ž. Dejstvo, ki bi dalo sklepati, da je Prešeren uporabljal tako zvane moške rime predvsem tam, kjer ni bilo menjajoče se m-ž rime. Takemu sklepu in mnenju ne bi ugovarjali ž-m, kjer je moški rimi bolj zadoščeno; 5 : 4). Ob upoštevanju pesnitev iz „Dodatka“ se razmerje 5 : 4 sicer le za malenkost spremeni (6 : 5), naraste pa v primerih s samo moškimi stiki število uresničenih moških rim močno na račun tako zvanih. Dočim bi mogli preje vsaj do neke mere zagovarjati mnenje, da je Prešeren odstopal od uresničenja moške rime predvsem v samo moških stikih, pač najverjetneje iz podzvestnega izogibanja svoje vrste monotonosti zavoljo vedno enakega viška ob koncu posameznih verzov, tega tukaj več ne moremo trditi.

Ostane pa še drug kriterij: kronologija pesnitev. Če ne upoštevamo priložnostne igrarice, izrecno petju namenjene in splošno znane pod imenom Zarjovena devičica (1825), kjer je v vseh moških rimah zadoščeno splošni normi le v treh stikih, medtem ko je tako zvanih moških rim kar deset (zanimivo je, da ima n. pr. enako le moško rimana „Ženska zvestoba“ iz 1837 med 44 odprtimi moškimi stiki le pet primerov tako zvane moške rime), vidimo, da nastopi stikanje tako zvanih moških rim v Prešernovi izvirni pesmi šele zadnja ljubljanska leta (največ l. 1845.). Ker srečamo v prejšnjih letih le nekaj osamljenih primerov tega tipa, bi bila dana možnost za mnenje, da se je uveljavljala tako zvana moška rima pri Prešernu vzporedno z gibčnostjo njegovega izraza. Razen tega je treba imeti na umu še to, da se je Prešeren prav neposredno pred to dobo še posebno zanimal za narodne pesmi. (Za to in za prejšnjo dobo prim. v tem oziru predvsem korespondenco: